सं० ४९४२

नाम – यन्त्रसार॰

कर्त्ता – मिश्रनन्दराम॰

पत्र सँख्या – २४ पत्राणि सं० – x

विषय॰ – ज्योतिषम्

2

यंत्रसारः

४५४२

4942

Introduction = 2

F. = 24 + 2 = 26

यंत्रसार

स थीपत्रमुरली धरेण
लिखितम

यन्त्रसारसूचीपत्रम्

१

यंत्रसारसूचीपत्रम्

पत्र.	प.	प.	उत्तरश्लोकः	
२१	१	१	६	शंकुयंत्रप्रकारकथनम्
२१	२	१	५	दराडयंत्रप्रकारकथनम्
२१	२	१	१	प्रत्यंशजीयावि सोमच्छा पायानार्थिचक्रे कथनम्
२१	२	१	२.	चरार्द्धदयादि संग्रहप्रकारकथनम्
२३	२	१	१.	इतिश्रीमिश्रनन्दराम विरचिते उपसंहाराध्यायः समाप्तोयंग्रंथः ॥१॥

२

यंत्र० ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीमद्गोकुलनाथं नत्वा वक्ष्ये लघुक्रियया किंचिद्यंत्रमनुद्घात्मार्थं बालावबो-
१ धाय १ इष्टज्याकासंमितकर्कटेन विधाय वृत्तं चतुरस्रमस्मिन् लंकाल्यवास्तत्र तुरीयभागे तेषां स्व-
कालांशपलवेधजीवा २ तद्धाणान्तु लेना हि कर्कटेन वहिस्स्यवालोणायमे संस्थितेन शरागवृत्तलग्नं ।
यततोन्यवृत्तं शाग्वर्ज्ञकर्या चतुरस्रमत्र ३ लग्नान्तरीये स्वशरेंडभागानकृत्याच्चरेत्तद्द्वयसंधि-
भागे प्रकल्प्य केंद्रं चतुरस्रमत्र संधिस्थरेखात् [illegible] ४ लघुवृत्तं स्यात्तद्वृत्तं नाडिका-
वलयं परं सेधिस्थरेखोन्नतिजमस्नांशकास्तु नाडिकाः ५ केंद्रस्य सूत्रं हृततन्नाडिकास्यं क्र-
मेस्पशेष्यत्र चलद्भ्रमत्र तद्दत्तनाडीवलयस्य केंद्रस्पृग्यत्र सूत्रं लगतिस्ववृत्ते ६ तत्रैव यं प-
वैडलवाचटीनामकास्तथैवं स्वपरत्रवाहो एवं चलद्दोरपिष्ठछिनाज्ञाद्दत्तयाविधिद्धैः पल-
भाख्ययंत्रे ७ शंकुरत्र प्रभोन्याभुजस्याच्छ्रुतिः कर्णपदवाच्य शंकुयकर्णाग्रयोः योगमेव लब्ध-
केंद्रपिदत्ताउथैः सौम्यकाष्ठोन्मुखस्य संस्यमसाथैभुजः ८ कर्णपरिकृतेतयंत्रे यथासंदृश्यते-
ऽत्रवः तथैव कार्यं सौम्याशाः रेखान्तलास्य विस्मृतेः ९ यत्र तस्य प्रभास्ते एकाले भवेत्तथा ।

डिकास्तास्युराईनहीनान्विता: याम्यसौम्येर्कगोलेगतास्युगता: पूर्वपश्चाद्दलेवा सरस्यस्का-
ता: १० अपिकोणायवाप्रेप्सुस्तदातदनुपात: कृत्वादेन्त्रैय: कुर्याद्यंत्रमन्यत्स्वबुद्धित: - ११
वाकोर्द्दगस्यलग्नजोत्थयद्भ्रामणोर्भवेत्तस्माद्विमिडुगंयत् सूचीस्थमध्यासमनेनयोज्यंत
दत्तयोगात्तविधुनस्फुलेना: १२ इतिस्वदेशपलभायंत्रंसमाप्तं स्वदेशजातभासमंस्वकर्क-
टेनवृत्तं विधायतत्रस्फुटनवमिनास्त्ररेखिका: कुरु तस्यार्द्धचापाभकार्यंतत्रज्यकाविधेया
स्तै: तस्मात्स्वदेशाकर्णयोय: केंद्रार्द्धगायथ्यासभवेत् २ खगामरेखावलंतत्रचापेनासौ
ह्रिपंचेंडुमितानुकेंद्रेसौम्यकाष्ठाभिमुखीप्रसार्यातिर्यग्यनु: कर्णश्रवाकृश्रुति: सा ३
कर्णवालगतियत्रचटीभ्रमाकृपरत्रदिवसस्यगतेष्या: ताभवंतिघटिकायुतहीनाभास्व-
तोंडुयमगोहिचरेण ४ वास्वदेशचरदंडसमानानाडिकागुणायनाहिविधेया: आपरा-
युदलमत्रहिकेंद्रात्नाडिकाखलभवंतिपरोक्ता ५ अत्रापिह्यपिकोनवेधयंत्रमिच्छेत्ततोबु
य: कुर्यात्तदनुपातेनभवेधात्त्वनिशाभिनि: ६ इतिधनुर्यंत्रं स्वहस्तासमानंफलकंवि
धायस्वेष्टंस्ववृत्तंरचयच्चतस्मिंकुर्यात्ककुभ्साधनरेखिकाश्चपंचेंडुपंचेंडुमितास्तदंत: १

यं
त्रं
२

एवं खषड्भिनरेखिकाः स्युस्त्वेवं विदध्यान्नदृष्टोपि विद्वान् एकं हि केंद्रं खलवृत्तयुग्मे यथा भवे-
त्कार्यमिदं तथैव २ केंद्रे हि तस्मिन्सरलः सुशंकुर्देयोथ पूर्वापररेखिकायां संस्थाप्यतं दक्षिणदि
ग्विभागे कुर्याच्च तिर्यक्कुसुववमिस्वकीये ३ शंकुरुभयत्र नितः स तत्वृत्तद्वयमध्यगो ध्रुवाभिमुखः
तस्य छाया त्वपतेत्कुद्वार्ध्यः सौम्ययाम्ये कैं ४ तस्य यदा भालगतिर्च सौम्यककुप्रेखिकायां वै-
मध्याह्नः स्यात्तु तदा नतस्यात्याग्वच्चनाड्यः स्युः ५ इति फलकयंत्रं यो ऽहश्यमाणोण्डकटाहखे
डः कृपालरूपोपि च तेन तुल्यः कार्यो निस्त्रे द्वाय दिशः प्रसाध्यास्तत्केंद्रतस्त्राथ युग्योविवि-
दध्यात् १ वृत्तानि केंद्रान्खनवोत्मितानि ततो नरः केंद्रगतो यथा स्यात् पीठेन तुल्यः स त
थैव धार्यः क्षितेर्दिदृश्नोगणितेच यः स्यात् २ नृभाग्रयावन्मितवृत्तलग्ना पीठाच्च तेस्त्वोन्नत
भागकाः स्युः तेभ्यस्तु वस्युः खलपूर्वरीत्या स्वस्थोदिगंशानिजपीठतस्युः ३ स्वेष्टांशुतेस्वभ्र
यायकेंद्रादपायुदग्लंबपलांशकेषु ध्रुवाश्रखंडेष्वमिथोन्तवृत्तेफलांशवृत्तेकरुषष्टिभागान् ४
तैः षष्टिनाडीवलयान्विदध्यात्स्वेष्टांशुतान्प्रभयावगम्याः भानामपीत्स्यन्नभयेवनाड्यः स्वे
ष्टानिजाञ्चावविनाडिकोनाः ५ चरयंत्रे चरेणात्र स्वस्वमध्यालवैः सरेखाः कार्या हितल्लग्न

२

रुचां श्लाघ्या छिद्रिश्राधिका: ९ इतिकपालयंत्रं वलयद्वयं विदध्यादेकस्यांतर्यथा भवेदन्य: तत्रवा-
न्तकोरे त्वाडभयो: षट्षट्तनेरंतस्त्र १ त्वाम्मिहयसंयोगकीलौदेयोतथान्यस्मिं कीलाभ्यांतिथि
दंडदेय: शंकुलस्वलछिद्र: २ तच्छिद्रद्वयमध्यंतस्मात्तत्त्वापमेखिलद्रीणी आरोहणमा-
वरोहणमजकीटाभ्यांतुपकुर्वतस्त्रे ३ एवंयटमकराभ्यांचापकर्षांस्तेनिजक्रांते: कटकाद्धं
कीक्रांतिभीतिनतोर्कदीत: सापि ४ स्व: क्रांतिलिमास्त्रयमांगरामा: क्रव्ययग्रयोगोनववाहव
स्त्र षग्रश्विन: स्वेष्टभुजोद्विणाय्ययक्रायनार्कयुग्हद्विडज्ञाता: ५ एकत्रशंकावपमोपरत्रा-
ंशार्दचक्रेस्वयनायभाने: संचाल्यरंध्रेहिलवेष्टयात्रैकस्मिंस्तुस्तंदंशमपीवमध्ये ६ च
लहिदध्यादयनत्त्वमध्ये ६ वलहिदध्यादयनत्त्वमध्येकीलानिताद्दोशगतविधाय तत्रो
तस्तत्रनिजहस्तगेवहतान्नयाम्यामुत्वोतिरीदेत ७ एकास्मिवलयेयथावदिशयो:स्पातो
तथाकीलकेहत्वात्यत्होतरंध्रभान्यवलयंदंडभुयत्रस्पृशेत् नेदंडा:स्वरथ: स्यकीलतइता
भोगपास्वमध्याहूत: पश्चात्स्याकृतरणेवुयेनिधिगता: शग्वच्चभेनीडिका: ८ इतिवला-
ययंत्रं य: स्वेच्छाया: सहायेविहितमपिरयात्रास्ववीर्यंनदासीदंडहेमेतदेत: प्रावबनरत

मः संवृत्ते वीक्ष्य सर्वं ध्वांतध्वंसं यथा यो विविधशुभाश्रयः संविधित्सार्थिरं चिन्तं चाभीरीसगोष्ठीक्व
णितमुरलिकं नंदसूनं ननोस्मि १ इष्टज्याकार्संमितकर्कटेन वा घटितुल्येन विधाय वृत्तं कें
द्रेत्थमत्स्येन दिशः प्रसाध्यान्तर्तुर्यभागं कथितं तुरीयं २ तस्मिंस्तुरीये हि दिशस्थवज्रोःखा
का ५० लवा मध्यगताः विधेयाः शृंगोत्थमध्यस्थितरेखिकायां खांकांशकाद्याक्कुजकेंद्रया
गात् ३ खांक ५० लवस्थरेखा खमध्यरेखांतस्थापरात्क्षितिजः ४ क्षितिजाडन्नतभागा नत
भागाः स्युः खमध्यरेखांतः ४ संख्याविभिः स्मां स्वत्रिज्याया विभज्य षष्ट्यावासरलारेखाः ५
कार्यास्तावद्वृत्तं खमध्यरेखावत् ५ कुजरेखावद्रेखाः कार्याश्च वं खमध्यरेखायाः कुजखांकरेखा
योस्ताः स्युस्त्रिभजीवामिताः क्रमतः ६ षड्भिर्भागैर्नाडीपंकं रूपपलवे नात्र दिक्कालानिस्युः केंद्र
गस्त्रिविरेखत्सं भास्तृत्रं प्रदापयेद्विद्वान् ७ शृंगाभ्युगमस्पृंगेनतत्सूत्रं यास्य शेदंशान् उ
न्नतलवाः कुजातेनतभागाः खाद्वेखातः ८ ताभ्यां तदवधि रेखाः शंकुदंज्याक्रमेण च त्रि
ज्याप्युतिस्त्वथो वा कोष्ठेऽपि धो विमृशात्तैः ९ सूर्यच्छायाद्ककृत्रिसंशंकुविभक्ताः क्रमात्स्यातां द्वाद
शमितांगुलस्य छाया या कर्णितयापाकौः १० रविदोर्ज्या शरनिघ्नी खगुद्धं शाल्पिना त्रिजीवाप्ता

तेनोनात्रिभजीवाप्ता तेनोनात्रिभजीवा शेषं द्युज्या भवेद्दृष्टा ११ वा रविदोर्लवप्रतिलवहीना त्रिज्या ।
द्युजीवा वा षष्टिस्त्रिज्याघ्ना हतेयं तत्रानुपातेनोत्पन्ना १२ स्पष्टापमोत्क्रमज्याहीना त्रिज्या भवेत् द्युज्या
चंद्रादीनां भानां पूर्वानीता च नोन्नतयाः स्वाहोरात्रार्द्धात् क्रांतिं प्रत्वा भूजाद्यं स्वाद्युजीवा वा १३ स्वाजाम
हृद्भावाः स्वाहोरात्राः क्रमज्यकाहतेयाः यंत्राद्दुगरेखा नलिर्यग्रेखास्तथोत्क्रमाजीवा १४ खिद्गुणा
त्तापमज्या विषुवद्भाघ्नी दिवाकरैर्भक्ता कुज्या सा त्रिज्याघ्नी द्युज्याप्ता स्याच्चरघ्नमकास्त्वीया १५ तद्युक्तोना
त्रिज्या सौम्ययाम्ये स्फुटापमे सा स्यात् अंत्या सैवं विदितं सायनभागाद्विक्रियाकार्या १६ इष्टोन्नतन
वजीवा पलकर्णाघ्नार्कहृद्भवेत्स्वहृतिः त्रिज्याघ्नी द्युज्याप्ता स्यादिष्टांत्या तद्धृतिः स्वांत्या तद्धृति
तः स्वांत्या १७ उत्क्रमसतजीवा स्पष्टघ्नाप्ते हृतेयां ततो चसः अथ केंद्राच्चरजीवा ततः स्पष्टाहतेनोच
रात्रिचसः १८ चरजीवोनाद्युज्यास्वेष्टांत्योदयमाप्ता गेविहे केंद्रा तन्मिरेखा स्पष्टघ्नहृतेस्पष्टघ्ना ।
घ्नोनाः १९ नतसोन्नतनताघ्नोघ्नो स्वांत्या त्याच्चरज्यया सौम्य अंसोनाचरजीवा तद्वाद्यु नेचरं स्वेष्ट २०
अथवा द्युज्यापादं केंद्रा लेखांतरीयेस्मिन् तदपि चटीनो चिक्तोरकं विज्ञेयं यथायंत्रं २० स्वाहेष्ट
तेष्टद्युज्यया विवरं कुज्या ततः हृतनप्रक्रम स्वहृतिः अथ नेमो सौम्यपायेन तन्मिरेखाः स्वकेंद्रतो गणिताः त

यं.३.
५.

स्फुटक्रान्तिज्यावृत्ते स्वोन्नतनाड्यश्च शङ्कोराग्रोनाः २२ अथवोन्नतनासु हृत्या चाद्धं हृतिस्तन्मितरेखाः स्व
केंद्रतो दिनवृत्ता ग्राह्या एषा उभिकेंद्रं स्वद्युवृत्तं तद्योगे २३ नतनाड्योऽथव्यासार्द्धाधिकचापक्रमे
णैव चापचरगुणाधिको योयंत्रे सरलाः क्रमाद्धसः २४ ऊर्ज्याभितरेखायां केंद्रात्त्रिक्रमाः
दयस्त्रोऽर्द्धं सौम्ययाम्यगोले तस्माद्द्युवृत्तं खंडार्थं २५ अभिद्युत्तायां स्वहृतानां तन्नाड्योऽथवा
ज्ञेयाः वाचरजीवांत्याभ्यां कुर्यादेवं विनाद्युवृत्तेन २६ वा स्वोन्नतलवजीवा त्रिज्यागुणितापरा
शाजीवाप्ता नत्वापयं द्युदलतन्नवांके भं क्रं नडन्वेनेचसः २७ तिथिनाड्यश्च शङ्कोरानाः सौम्ययाम्यस्फु
टापमे तद्वहस्याद्दिनार्द्धस्यान्निशार्द्धं वृत्तस्य याद्भवेत् २८ समवृत्तचरपलगोभ्वधास्तु रजीवाभ
वेत् कुज्यासे वृत्तदेशांशोनाप्राग्वन्नेयं तदिष्टहृतसाधेः २९ अथवाचराच्च रज्याव्यासकार्य
हृतिस्त्रुत्वा ऽर्द्धाप्तैः इष्टहृतिस्त्रात्याज्यो हृत्वा स्यान्निज्येष्टांत्या ३० केंद्राच्चरज्यकार्यं हृत्वा चि
ह्नानतोनिजेष्टांत्या कुर्द्धं याम्यगणायेदभिकेंद्रं सौम्यगोले च ३१ नशाङ्कग्रोन्नतोत्या गणानाक्र
मतः समवृत्ताच्चसः गणनातोऽत्र विलोमान्नतनाड्यस्तस्पोत्वटस्य ३२ द्युज्याविनेव सर्ववृत्ते
यं विज्ञेरच्चरेणैव अथवेष्टांशोनांत्याशेषमित्यास्याद्विलोमासा ३३ वृत्तायादभिकेंद्रंगणये

न्तस्सकक्षवृत्तेस्य: त्रिज्याभिकांचकेंद्राहृणनाक्रमतोनतानाज्ञा: चिह्नं विनानिजेषुंवृत्ते यं२
वांत्यानिजंत्यात्याभ्यां ३४ अथवातच्चरविंक्ष्मपातंग्रास्यात्कुजारेखा नत्रैवलग्नकेंद्रा हृद्वेया॥
म्यचरेखात्या ३५ सौम्येभिकेंद्रभितान्नस्मात्तस्माद्याद्यावृत्तयोर्द्वं ममास्यात् इष्टोन्नतांशरेखा॥
खांस्याथातः परांशेरेखान्नः इष्टांत्यास्यादेनागणायेचिह्नानिजांत्यमार्गेण ३६ मार्गक्रमतोना॥
ग्र: समुन्नतांस्तस्याविटस्य चरचिन्हस्यारेखात्तितिजं हृद्यंखपांथस्य ३७ तितिज्याग्राम्येसर
लंसौम्येव्याहृत्सकेंद्रत: खार्द्धंउन्मंडलादथ: स्यष्टांद्रस्य: खिचरोयस्मात् ३८ एवं वहुप्रका
रैर्यज्ञात्कार्यंनतोन्नतानयनं अमेष्यनल्पभेदाविस्तरभयतो नसंगृहीता ३९ ग्रहदोर्ज्याति
नघ्नीस्वाश्रोगंगाघ्ना त्रिताभिजीवाप्ताक्रांतिज्यातच्चायंक्रांतिस्तद्दिक्गोलाभ्या ४० इयमेवरवे:स
ष्ठचंद्रादीनांनघाभांतो स्फुटशरसंस्कृतात्यास्यात्स्पष्टाक्रांतिस्तत्तौनतांशाद्यं ४१ ग्रहकोटिज्या
गुणिताभित्रेद्वे:स्वाश्रोगभागसंयुक्तादिनजीवाप्तानकुहृशरजीवाव्रोद्युजीवाप्ता ४२ स्पष्टापम॥
वलनज्यास्यात्तस्याघक्कृहेषुजीवायाः वर्गांतिरपदचापंस्पष्टशु: क्रांतियोगप:स्यात् ४३ अथ
वासत्रिभखेटद्युज्यानिघ्नात्रिजीवाप्तः स्पष्टोसोवापमौवाणा: स्पात्किंचित्स्थूलोत्रिश्रवेंक्रांत्त ४४

यंत्रं
१५

पकाम्नकाहयोर्यागोंतरं राश्योर्हि संस्कृतिः प्रोक्ताथ सौम्ययाम्योत्तागोलीमेषतुलादितः ४५।
भाकृतिरविकृतियोगान्मूलं कर्णो विलोमाङ्ग्रा ग्रह्णाभाकीर्त्तश्रुतिभिर्ज्याग्रजीवाद्यं ४६ शंकु
तभाविनिघ्नी त्रिज्याप्तलकर्णभाजिता स्यात्तां लंबाद्वज्ज्येचानपोयोत्तदेशाः क्रमेणैव ४७ ग्रहं
शकस्फुटायमसंस्कृतिरुक्तानतांशकाः खोर्द्धात् उन्नतलंबास्तहृनाः खांकाः स्वेटस्वमध्यस्य ५८
क्रांतिजेमश्रुतिगुणेनेग्रज्यासमवृत्तशंकुस्तः कोटिभुजाप्तशंकुः कोटिघ्नस्तहृतिः श्रुतिघ्नत् ४८
कुज्याकोटिघ्नीस्यात्कर्णहृद्धहृतिः श्रुतिघ्नत् ४९ कुज्याकोटिघ्नीस्यात्कर्णाहृद्धहृत्तगेशंकुः अग्र
ज्यावर्गोनात्त्रिज्यावर्गाद्धीनोर्कवर्गघ्नात् ५० ह्यग्रकालभावगोलवंकरणीएयक्स्याव्या।
विष्वद्भायार्कघ्नीस्यादग्रज्याचपूर्वह्नाः ५१ लब्धंफलंपृथक्स्थंकरणीतद्वर्गयोगमूलंयत् त
त्फलयुक्तंविहीनंसौम्ययाम्यसकोणशंकुः स्यात् ५२ शंकुत्रिज्याहतस्तोरंतरमूलंभवेद्दृग्ज्याग्र
कघ्नोद्दृक्त्रिज्येशंकुविभक्तेप्रभाश्रुतीक्रमतः ५३ अग्रज्याश्रुतिगुणितात्रिज्यात्यागाग्रगुल्ला।
ग्रास्यात् अग्राद्भाभुजातिसौम्येयाम्येक्रमाद्बाहुः ५४ सौम्येभाग्रेसौम्येयोगोग्रकयाम्ययांतरं
वाहोः शंकुतलंस्याद्याम्येप्राक्परभाग्रानरेवाहुः ५५ पलवृत्तंस्याद्दग्रालंबान्नतलंदिनज्या। यं ५

कालस्तं पर्वं तरीयज्ञातं समभुवि गोलेषु वा ज्ञेयं ५६ अथ प्रभा भवः स्वभज्ञत्रिज्यानिघ्नो भवेद्दृग्ज्या
नस्यायेवापांशाः स्वेष्टानेहसि दिगंशकालस्तु ५७ स्वान्ता भा त्रिज्याघ्नी दिग्ज्याप्ता तापलप्रभा
हृता साध्या तज्ज्या नघ्नी कोटिज्या स्वान्तजीवाप्ता ५८ भा पूर्ववच्च ताभ्यां सास्या दिष्टांशगे रवेरिष्टा
सौम्ये यदि ग्ज्याल्पा स्वाग्रज्यायास्तनः पलांशैः स्तैः ५९ हीनाः स्वोष्टंडलवास्तैः पलभागैर्वा
पूर्ववच्छायाः हेया भा तेषु नतोयाम्ये भागे तु भास्त्वेव ६० अथवा त्रिज्याभक्ता दिग्ज्या प्रभया हता
भवेद्बाहुः बाहुस्त्रिज्यागुणितो दिग्ज्याभक्तो भवेच्छाया ६१ वासा दीर्घमः रामाः कंगान्यगा हृ
योनगा भुभुवः नागशादि दिनेशाः सायनरविदोर्गृहार्द्धं स्वेशस्तैः ६२ फलमत्तश्रुति निघ्नं
षष्ट्याप्तं स्यात्तत्काग्रज्या स्वश्रुतिनिघ्नी षष्ट्याप्ता स्यात् स्वाग्रनतो वा बाहुः ६३ अथ स्वोस्था स्वहिमिताः
सायनभानोर्भुजांशज्जीवाप्ताः भाजेता श्रुति पलभाघ्नो तद्भाया हृतकर्णोनाः स्यात्तं क्रमेण कर्णो
समवृत्तेऽवृत्तगे भानौ ६४ तद्धृत्तिक्रज्यागुणितो हृष्टो नो दिनार्द्धकर्णोस्तः इति हन्नागोल
वशाद्युक्तो नान्त्रदितिज्यायाद्युज्या ६५ नतभांशा वा कर्णाभ्यां भुजो विपर्ययो तदंतरं यद्देकं एका
न्यकाष्टयोस्तन्तर्यंत्रं शंकयोगहतलभा ६६ हग्ज्याग्रज्यायोगः सौम्यस्यश्लोत्तरे भाग्रश्रम

यंत्र° ज्ञांतरं मनयोर्नतलं तस्योदयात्स्वल्पज्ञात्स्यात् १७ नतलंबपलजीवाभ्यां शंकोस्तस्माद्विवृत्त
१८ णा शंकुविभक्ता सा स्यात्पलभा हग्ज्याग्रजीवाभ्यां १८ मध्याह्नतनतलंकर्तुमिव केचिदि
९ ष्टकाले चेत् गृहीतं स्वशंकुनातत्स्याद्वं नराग्रं भवेत्तल्लेष्टं १९ समभुविदिग्ज्ञानार्थं केंद्रे शंकुं
कुर्युर्यैर्यैर्यः स्वच्छाभाभुजहतयोरंतरमूलं भवेत्कोटिः २० छायाग्रभुजतुल्यां कोटिमितस्त
शंकुमूलतो यष्टिः धृत्वा प्रसार्य प्राकारकोटिस्त्वपरा शुद्धाग्बाहुः २१ एवमनल्पैर्भेदैः
समवृत्तो द्वनकोणाद्यैः मेद्य भुजाग्रादीन् ज्ञात्वा दिग्याद्दिग्देशकालादीन् २२ मध्याह्नोन्नत
भागैर्हीनाः स्वांकाननतांशाः स्युः योगो नतं यदल्पांशैस्तेषां भिन्नेकदिक्स्यानां २३ क्रांतिस्त
त्तस्मात्त्रिज्याघ्नी सिद्धा मायेवांगभागोना नहतुरंशाभानुर्मेषादौ स्याच्च कीटादौ षड्भयु
तेतुलादौ षड्भयुतं चक्रपातितं परतः २४ अथ वेष्टाग्रागुणितामसुतिमज्ञुतिभक्तावलंबा
ज्या क्रांतिज्यातो भानुः पूर्ववदत्रापि विज्ञेयः २५ यत्रार्ककरणभान्वोरंतरमत्रायनांशाः स्युः
क्रांत्युन्नतांशकेभ्यो ज्ञेया पलभापि विद्वद्भिः २६ अथ रामेष्टज्ञानार्थं वहेदपरां क्रियां रम्यां व
हो दयाविनाड्यो गजमानं कांकवाहवैद्रिरदा २७ एकाहिक्ष्मपमोत्येषु रखंडैहीनयुक्ताः

९

स्युः समविषमस्थैर्लग्नदन्स्थिताः स्वदेशोदयास्तेस्युः ७८ सांगमसायनभानोरनुपातेनांशकैर्भु
क्तं भुक्तभपलसंगुणं षष्ट्याप्तं कालदंडाः स्युः ७९ विधिवानमृगगुविधिहज्ज्ञानां नाथाः क्रमा
त्तेयाः षड्भेदाः शरणायाः सौम्यदृष्टकौलस्थायमलेषां ८० पादोनिनास्त्रयाणां गोग्निमितांभू
मिवाहभूमिवाहवेगभुवः स्युः वेदास्तुक्रमतोयुज्यांत्यचरादिकं शाम्बन् ८१ यावेशोक्ता
भानानामस्तावद्वदेशेस्युः स्वचरेनयुताः सौम्येयाम्येत्यपमे स्वदेशेस्युः ८२ मृगयोःक्रां
तिर्यामयासौम्यान्मेषांतयाभानां भास्करतान्प्रयुतास्तद्वयस्तज्ज्मोकास्तान् ८३ व्यस्तविधि
स्तेषामर्कास्ताभिरीदलोणांशवस्यात् तेषामत्र नदंडैर्लग्नोदयकालान्निजे जेष्टकालः स्यात्
८४ अथवाग्रहेन्नखंडैस्तेषां सम्यग्यतुर्यो ऽस्मिं तेयं चेषां युगनेशाम्बदतः स्यान्निशाया
तं ८५ एकेनैवक्रमेणनावाभुवभक्तेनविहितेयं लग्नादायातात्थे वा वद्धेषक्रांत्यादिकं तनयोः ८८
हिरसाः खशराः क्रांतिः शरशैलाः षड्गुणाः सौम्याः नाग्नाः साहींगकराः साध्रंगगुणानिव
लदेशेस्युः भानिजिनास्तदगुज्यासाग्नीभुभुवस्ततः स्वदेशवशात् रात्रिगतादिग्प्राग्वद्य
स्क्रांतिः स्वलंवांशैः ८८ शुधिकाः सदायेन नन्निरेषियुगदैर्गुहतेन भूजोव्यस्तयुता॥

यंत्र ७ यातन्हम्याद्युन्निशात्सः ८१ चंद्रादयःखयांथा:स्यष्टानस्युर्विनागोलं वदेशापिचकिंचिद्दिदा
ग्यविडंबाविनोदायरविवच्चंद्रादीनांज्ञातांकांतिखमध्यसंस्थानां तत्समयेस्तविलग्नंकुर्या
हृदोदयेस्ततोलग्नंतत्त्वेटायनविवरम्याद्वाणोसोस्वगानिरंतततनो: यद्दिशितद्दिक्तेयाय
तततनो:सविभाक्रांते: ८२ येभागेस्तेर्हम्याद्दिंतयंदिग्नलिप्ता:स्यु: स्वर्गतायतततनोदे
येर्भिन्नेककाष्टगेक्रांते: ८३ स्यास्यस्फुट:खयांघ्यलङ्गतिं तद्दिवासरस्फुटयो: यस्मिंदिने
नवाणास्तद्दिनखेटोभवेत्सात: निकटखगद्वयतारेविधाज्ञेया: पृथक्पृथक्भागा: तद्वि
वरंतद्गसंतरभक्तवाक्रिणीतियोगेन ८५ ज्ञेयालब्धदिनाद्येष्टतिर्हयोर्द्यसमयात्त्वशीघ्र
ग्रगेत्रयातागम्याज्ञेयात्मथैकवक्रेपि ८६ विद्यावशाद्यग्रंशाग्वहग्ज्यानुरोहेतेयोगभूर्हग्ज्या
तान्रवीनस्योच्चंस्यान्नदोच्यनोभूमि: ८७ संसाधितदिग्भूमौधृत्वायंत्रंविलोकयेत्केंद्रात्य
देशंतत्सूत्रेपूर्वापरयोर्हृ्शज्या ८८ तन्निजदेशांतरगतयोजनजत्तलवोत्थवाहुकोदिज्ये
दिग्ज्यादाभागुणोनेत्रिज्या विहृतेतरंयाम्य ८९ सोम्ययोगोव्यस्तेभूमीमानाग्निनाधिकेतु
स्मिं सूर्यग्रंपलकर्णासंतत्त्वापतदत्ताघा: ९० भ्रंगोन्नतियानाद्यविमृश्यसमनीषयाविद्वै:

५६

किंवामेत्रवङ्गत्साद्धेयंसर्वंनरीयेण १ अस्मैकिंवहृयंत्रैवेकेणावात्रनुर्येण निखिलंविड्या
वेयंकिंडेत्रंयसनुह्णीनां २ कृत्वाप्यत्रमयायदभसानुमतः प्रमादाञ्च वेदन्यथाकृतंनत्त्वोध्य
कृपयासविहद्भीः १·३ इतियंत्रसारेन्तरीययंत्रेसमाप्त मध्यगताःसार्द्धभवाविधेयाःपादांग
भागार्कलवैर्युतोनाः दोस्तुःस्वपंचेडलवादिहाराभाज्योत्तुकर्णीयलवज्यकाप्तः १ फलंनिजा
त्याचरविक्रतस्ता सौम्याभिकेंद्रपरिवृत्यचोर्द्धयाम्यतयोर्द्धविनिधायनतत्स्यमृतेनतःस्वोन्नत
नाडिकाःस्यु २ इतिसर्वदेशीयंत्रचक्रे सपादनागैर्विगजाश्चनागैर्यकीशशैलेरसमंमिने

०	१५	३०	४५	६०	७५	९०	०	१५	३०	४५	६०	७५	९०	
१२	११	११	११	११	११	११	८	७	६	६	५	५	४	
००	५५	४५	३०	२५	[illegible]	५	०	१५	५५	५५	०	५	५०	३

स्तु साकीशवाणैस्त्रिलवैनवाणैः सार्द्धैःस
समुद्रैर्भुजभार्द्धलवैः १ एथकृद्दतास्या
न्नतभागजीवायुतानिजांत्याचरविक्रतस्ता
याहृतसचोर्द्धस्युदगाप्यगोनिदघ्नात्ततःस्वोन्नतनाडिकाःस्युः ४ स्वदेशीयंगोभिर्गजैस्त्र्यशश्च
नैर्हृतःस्यादहः स्रवःस्वोच्चलवज्यपातः इष्टोन्नकास्याश्चरविक्रमागौग्राह्योत्रिपिवस्यहृदोस्तु
गम्याः ५ रात्रौसर्वदेशीयंभूदिगणास्वोन्नतभागजीवाःस्वाश्चेत्रिघड्डिः भमनोहृतासात इष्टं

पं॰३॰
८

सकाथण: परिविक्रमार्गान्नाद्यो विपिर्ब्रह्मकृदो: स्वदेशे ६ अथवादिग्विभक्ष्यकन्ननांशाज्यास्वांत्यासः
न्नाष्टह्यतक्रमात् विपिर्ब्रह्मकृदोनाप्रल्लहनाशोयरांकत: ७ यासाहोन्नतभाज्याकुयं शाप्रकृतिने
शाप्रकृ अंत्यापरांकतोनाद्यो विपिर्ब्रह्मकृदोक्रमात् ८ अथकालघटीज्ञाने सांध्यभे: सत्रिभागे भैर्हि

१	८	९	१०	११	१२	३	४	५	६	अंशा	
१	८	१०	११	११	११	१५	११	११	१०	८	१
१५	२०	०	३०	४०	१५	१५	४०	३०	२०	१५	
३	१	१२	१८	२४	३०	३५	४१	४६	५६	१	६०
३८	५८	३७	२३	०	३७	२७	१२	२२	२२	०	

भि: साईभवेहृता: विसांघ्रिहृद्दे: सापना
र्कलवाचदात् ९ क्रियामेषघ्नता: काल
नाद्योथवोदये: परं विलोमादन्यास्मिं विषये
चानुपातत: १० विधिपातहृदा: क्रमेणना
द्योह्रदयेनेत्रभुगा: सपादषेला: मिहिरा
त्तघटीभिराभिरेषाघटिकाश्चापि निशागता विन्म्रपा ११ त्रिघनांकाषादेशे भ्योधिकोनस्वा
चरोद्भवै: भुक्ता विहीनात्ता नाद्या: स्वदेशेस्युर्द्वयोरपि १२ विद्वेश्रवेमहीजाये भागास्तेदोत
भागास्तु: लवांशकाश्चख्वाड्डीनन्नरेखेललंवज्ये १३ त्रिस्यातज्याकेघ्नीलंबज्यातालकर्णोप्तः
ज्ञानेर्कपवबेषदिनशङ्कोर्नाडिकानयनं १४ अथवाप्रकारांतरे तिथिघ्रा खेअतरासिद्धयान:॥

8

पं
८

णंतरांतोधिक्यशोफखंडे पलांशांशाबांकांतरप्राप्ताडन्नः स्फुरन्नतांशाः दिनमध्यगेर्के १५ सर्वदे-
शीयंतत्वैगजाग्निशमिते २५ ३० विहीनंदिनमभागांहिस्यतेशीवमंशुके चनन्नेवनतेदशुणौ ३६
श्रनेस्फुमध्योन्नतांशाः इह मध्यदेशे १६ स्वदेशीयं इष्टोन्नतांशरेखा गविलरेखाऽन्नीपरांशरेखानाः
तन्नायोफदलयुः सोऽन्नतन्नायसुतिध्याताः इतिदिने श्रघुरात्रिः नंदाग्निभिस्तर्कयुगेर्युतं
सः पलांशस्वांकांतरयुन्नतांशाः त्वोष्टेडमुदांशयुगेभनिध्नोत्वा ध॰ यांशयुते पलभेचरज्ये १८
शागवाहिधिबह्मह्रदोशुरेखास्तिध्यान्विनतेफदलेनयोस्त परोन्नतांशोदिनखंडकाभ्यांसू-
र्यास्तदंडेर्नियातनाय्रः १९ इतिसर्वदेशीयं इष्टोन्नज्यस्वगनाथिभागभृत्यंशयुक्तेवटिका
त्वनाभ्यां मोद्भैर्हनासांग्निनवेवसुतिध्यान्नाः स्फुविपिबह्महृदोशुनाय; २० इतिसर्वदेवशी
यं तयथा मषड्डु स्वयीड्डदयाख्यदंडैर्यानाडिकास्ताभिहृशास्त्रयप्तः तर्कांघय: सांग्निदिवा
करास्तुनायोविपिबह्महृडगमाख्याः २२ विपिबह्महृदानाघोनिरस्तविषयंस्तनाः स्वदेश
पलभाजातस्वचरोनाः स्वदेशजाः २३ यातंविपिबह्मह्रदोदिनंयतडगमाभिख्यवटीयुतं
ततकालाख्यदंडेराहितंनिशास्याघेयेपिपातेदिनमत्रकार्यं २४ हिस्त्वातांशाःसिहल

यं॰ ९ ओनितास्ततंवंडं दिग्यंस्यापरंस्वंचरंतत त्रिंग्रभक्तं वेदषट्कैः पलभाहेयास्तातस्तच्चरार्द्धदयाख्याः
दिगुरागसंज्ञयाघ्रुणोर्हतांसाफलंक्रमाद्भुक्रमतोनिवेश्य नोगदर्शकंष्वकनवस्त्रिकंषुयोज्योविः
योज्यंत्रिकत्रिकेषु २५ तद्धतत्स्थितेषु स्फुटद्यावटासलस्तदंडसिद्धे सरसायनाकांत विमलमपसर्वं
सपियामयोक्तं हृते यंत्रराज्ञोः समयावबोधं २६ इति तुरीययंत्रलघुप्रकारः समाप्तः अथचगा
णिकोनानपेक्षतुरीयपद्यप्रकारं करोमि यं वेदवेदांतविदोपिसांख्यामीमांसकाः शाणाजितोदा
9 पायाः मार्गतिनाद्यापि विदंत्यभक्तास्तं नंदसूनुं सततस्मरामि १ आद्यैः प्रोक्तं यत्तुरीयप्रकारं
तन्मेरच्यं यंत्रसिद्धिर्गुणाद्यैः यत्रहेतेन्द्रेरेव सिद्धिर्निरुक्ता सिद्धत्सोत्सुतप्रवेयंत्रतत्वं २ यंत्रवृ
तत्तुरीयमत्रगमनं नेमिष्टतस्योलवान् वाकांसोलिथिनाडिकाविरचयेन् स्मातेखषडसंमि
ता जीवाश्चाम्नुभयत्रवाकलवयुक् स्माजेचभृंगहृयं सर्वाब्धेदं सभरंस्वकेंद्रसक्षिराल्लवंतथा
पट्टिकां ३ केंद्रासन्नबिंदुभासंपिथनेछिद्रंचान्यतर्हि येशाख्नलंवे त्माजातवाद्रोडन्नंतोशा
स्तज्येस्यांतांशकुहरज्याक्रमेण ४ विद्धेफवेलंवलवाम्नुवाहीन स्माजात्पलांशाः स्वगुणाग्रेथा
ग्रथात्र अस्तेऽर्कनीवाजनितेभुजः स्यादत्तप्रभातब्धवणाद्दकर्णाः ५ तत्त्रशासिद्धज्यकयोक्ति यं॰ ९

ताकिनासापह्रीस्थितासायनभानुभागं स्यशोत्थविक्रेनचयत्समाज्यापमासास्यलवास्तुने।
ग्यो ६ क्रोन्मुक्रमज्यकोनास्याद्विज्यालेवृस्सकाक्रमान् पजायछिस्तुनछिद्रं परवेोऽत्रननाभवे
त् ७ क्रांतिभागैः खलंवांशाग्रुताहीनाः क्रियाद्यसान् स्तुरुद्रनोशामध्याक्रेपरशंकुस्तुनद्रु
णः ८ उद्वृत्तशंकुर्विंतिजेचकोटिर्फपद्दिकायांश्रवणास्तुरत्मा पहोद्दयष्ठग्रगताफपहीच।
ज्यकाकेंक्रारुतत्रवेद्रान् ९ चालांक्रजेननक्रारुललत्सणोनम्यामपश्रुनोद्वननराच्छदेयः सो
म्येभिकेद्रपरिवृत्सचोर्द्धयाम्येनधोर्द्धत्रितिगोलरीत्या १० श्रेस्याप्वैवेवपरमौर्विकांकात्।
स्वशंकुलस्रक्रांतिरमकेष्ठ श्रेसाचरांकाद्दिनियायेनम्यांक्रयात्रुथेरुत्रननाडिकास्ताः ११
वियोगसंयोगतनृप्रतादिपस्यास्त्ररनपाफदगयाम्येकेंद्राक्रारुनदितपह्रीमपिक्रजेतदग्रेने।
म्यायास्तुरगतिवशाडुन्नतभुवाभवेद्युस्तानाघोननजयटिकास्त्राभ्रदलनः १२ क्रोन्मादनभा
गारहिताग्रुताः स्युः सौम्येचयाम्येपरमानताधाः नडक्रमज्याकतउक्रमज्याननताधाकाना
मिहसोक्रमज्याः १३ ननाशोक्रमज्याफवष्टेःशिरांकात् प्रदाशात्रनत्स्एधागफपह्रोस्त्वक्रवि
द्रं प्रच्याल्यक्रजेतस्यकास्एक्तनेम्यानतादउन्नताः खोच्चरांकाच्चनाघः १४ सौम्यविश्रस्तुतो

यंत्रं १०

याम्ये शंकुरुद्धतनशंकुना इष्टयष्टिस्तनविन्नसाहि कर्णाज्यकास्य शीने म्यांचरांतकोनाद्यांबास्य
येयः कुजाच्च ताः १६ मदनांशेस्वापष्टिकासंवियायन्नास्तंकार्यं तन्नदोग्रदजीवा त्रिज्याक
र्णालंबजीवा च कोटिः स्वादतदेर्णाहृ सर्वाणि चैवं १७ क्रांतिज्यकाकोटि विहृदिज्या भुजोपिक
र्णाग्रगुणोयस्मात् अग्राभुजस्यात्स मनाच कोटिः कर्णाफ हत्यामपितधृतिस्तु कर्णायज्ञादस्य
यो स्य शंकुर्दोः कोटिरग्रादि दलेच तत्र १८ कोटियदोहृतनरोत्रवाहुः स्वयांत्यखंड स्त्रवणः १
क्षितिज्या कोटिस्वनादोर्नृतलं क्रांतिः स्यात्केदोवहे भ्रंशसहस्वमेवं १९ सिंजिनीयदिलव
स्तुसंपदीतन्मितामपिवदेत्स्वविलोमात् स्वायमेमगुणा त्रिगुणाविदोः क्रांतीदिनगुणावद
कोटिः २० समशंकुभुजे क्रांतिस्त्रिभज्यायदितत्रायमुदोसिस्यात्तज्जीवा त्रिगुणास्त्रवासिस्त
काग्रजीवायदि वाङ्कार्दिनस्तूनमत्रकोटिः २१ केंद्रतार्कतवलिनापि संनिनीहृग्गुणास्यनिज
लंबवेधितातावतानाष्टसमयेप्रभाभ्रवोः लंबयमपरमउक्रमप्रभा २२ याम्यस्यान्नृतले
दिनेस्तुगुणातस्तस्तस्क्रांतिदोः क्रांतिर्दृग्ज्यात्र त्रिगुणाक्रांतौचसलवादिग्ज्यात्रभाकेंद्रनुः २
वस्तोशेस्तुदिशोयदिग्गुणागयसोदृग्यकासान्नकेयस्तंशेशखदलेचसूत्रमलिकाद्रक्रुखं

यं १०

लोकयेत २३ यत्स्त्रंनं धृत्वं दृग्ज्याग्रगुणागमपि तत्कोणभागस्य दायावत्‌ छिंद्यात्त्वाकासाग्र
गुणासमन्तुगं स्वं दृग्ज्यान्तुगं शंकु मोमेयस्वास्याफलसूत्रफदलजनन्तुतले कोटिवाकुयरासाकु
णीखाम्लिन्त्वकास्य हृज्जलभवननेरः नोच्यनेकोणशंकुः २४ प्रकल्प्य दृग्ज्यां निजबाहुजीवां
वेधौ गुलाद्योपि भुजोथवाहुः चेद्दृग्ज्जीवात्रिगुणाक्षनौस्यात्तदेह्यकर्णीगुलसर्विकाग्रा २५ ब्रा
याके ज्ञात्व हिकायानिधायतद्येयीमात्कोटिरंघ्रायवाहुः भाग्रात्कोटिः शंकुमूलात्रियेयो वा
कुयास्योद्कारशक्तकोटिः २६ समभुवि हरिदंकेरंकिताया स्वकोटिः स्वदिशि निजभुजो
पिस्वीयशंकुस्तदग्रे नरतलनिजकेंद्राभाध्रुवः सूत्रगायांमितदिविनलिकायां विटतारांचपश्ये
त् २७ स्वाहस्त्रोन्नतभागलंबलवयोः भिंडे भवेत्त्वापमस्तज्यास्वकारमापमाक सहितापटीच
यान्त्रंसस्पशेत् मेमं धाम्यथमेपदेर्कः इहतेयाथेष्ठ षङ्गच्युता षङ्गाज्या रविशोधिता दिनमणिः
स्यास्त्रायनांशोर्विधुक्त २८ पदं तरस्यां कुणीनागतार्कब्जायार्कयोस्ते क्षयनांशकाः स्युः युता
ऊपादं स्वपस्वपल्लोशकेः स्युः नैमयानिरह्नात्स्थितियोजनानि २९ जिनांशस्य पदीस्पशेदेक
भाद्यापमज्यास्तदंकस्पशीस्युः कुजेज्याः तदग्रस्पनेमांकियाघतजाः स्युस्त्राशोनयुक्ता

यं.त्र. स्वदेशोदवास्ते ३० पसोपरचक्रोह्येकायर्दीघासेस्यायो यांङ्गंसस्घातिनदग्रेनेस्यांक्रमतस्तुराद्धी
११ ति ३१ नाडीषष्ठ्यावदजैः स्वोदयैभैः र्द्ध्क्यातिह्यपोयंत्रमंगं नास्मिस्त्यांशोकिनायोगतास्या
स्तसंस्थवदेसलग्नं खडात्स्वलग्नं ३२ चावदर्दीस्यर्द्धनेकलवजयटिकास्त्रिस्व रासास्तुरोन्
नूकाजर्दीकमायोमलराहितयुताः शाकेरवाईलग्नं वस्वेनाषाद्हांगस्वकचवकवरार्द्धी
देयोक्रांतरदोस्त्रिज्याकर्णोव्यादिभेवरचषककर्णोशाखंडोमयुक्तो ३३ नचसूर्यास्तर्कादिशः
खदंताः खंकमालवाः पितृप्रष्यजलेशोत्यफवासुः सायनायदा ३४ फवंप्रकल्पार्कमा
तोफ्रयातंसाध्यंसविक्रं मिहरास्तविक्रान् निशाप्रयातेपरिशेषिकंवादंडस्युमलग्नमि
होक्तवद्धा ३५ वाव्रह्मस्वांतविध्याः सचरणामिहराः षड्गुणाव्दनायाः क्रांतिः सौम्याग
वैदानवदहूनमितास्यादनोयच्चराद्द तेनोनास्ताः स्वपसोयफगतमपिचययमस्यास्वदास्मी
पदंडैः स्वयफक्रंचार्कहूडे विवरितमपितद्वात्रियातंसलग्नं ३६ चंद्रादीनांद्रमध्योन्नतलवि
वरंलवमागेस्युयत्स्यात्माक्रांतिस्वोन्नतोमैः घाशिदिशीनततस्तनखोगापमज्या ३७ दोक
र्णोस्त्रिज्यकाघ्नेषुगुणान्तलितकोसांभुजः स्तितजीवास्वर्णोयुग्मेखलग्नेन्ययदइतरथानहग्नः

११

स्तापमेषोः भिन्नैकैस्य ष्टविदोर्द्दि दिव सावगयोरंतरंतस्य भुक्ति वीणाभावस्त्र यस्मिंन ह्यनिर्दिवि
विरस्तफज्ञातोपिपातः २३ ३८ दृग्ज्येदर्शीन स्तयाङ्गगनदलगतोस्तत्र पसोविगोत्थिज्यांके
नाथिस्यशेनांक मत ईहच नालिप्तिकालंबनत्वोः कर्णास्यानवलिताः कथितननतिनतिक
लादोस्तत:कोटिलिताः स्पष्टास्तालंबलिताः स्वसकृदिंति कृते लंबनत्वोः स्फुटाः सुः ३९
लंवस्पष्टकलाग्रगेन वयुमज्ञाकेस्वयष्टौल गेग्रत्रृस्वाथ्रि गुणाककेनचविकायंनत्कला
लंबनं तिथ्यंस्वणाभिनेपरेहरिगतेथ्याकैंड विंवरदासुद्दैभाः विनिभारवेर्हिमरुचिर्भू
भाविघोच्छादकः ४० स्फुर्यादीनांस्वपरपिंवडशोनवाक्यास्वयष्टीस्याप्याकेंद्रास्थितभु
नलवे वंकलग्नाफलाज्या गोज्याकास्याकुनवहृकलागुणस्याचकोसंशापसा नक्रेको
टेश्रुगियुगिटसातक्रे भाविंद्द्विवे ४१ साद्धांव्यंकेन व्यतिवयुभुजलवगपसांशांशा
श्रयांव्यूनेष्ठ्यंके विद्धिकर्णोफ भयतनुदलैकोनरेनेष्ठ्नीयो कोटीनाराचलिताग्रसकृ
द्दिटभुजोनेस्थितीमहृखंडे स्वादोर्धर्द्वैविरामाः श्कातिरिहननदोसुतोस्त्रिघ्नतोज्या ४२ त्रि
ज्याकर्णास्वादनजीवाभुजस्त्रैस्वज्याकर्णादीर्ह्लवाः सुःस्तदाता शैसोम्यायाम्याग्राकवे

भयासयाम्रः क्रांत्याः संस्कृतावाल्वाःस्युः ४२ वाह्वोःशीतांशुभान्वोःक्रुरुश्रुतिमश्रुतिं भिन्न
योरेकयोः स्यात्स्पष्टौ कोटिदोर्को विशौ विवर्द्वि शाशील वुजान्न कोटिः स्ववांस्मात् चेंद्रोदोःक
र्णोयोगेघ्यनिजदिशि रविः कर्णकोट्योस्तु योगेः तः स्पृगौ चांत्यवाहौ स्वसमदलतोर्व्य
केषु चंद्रस्य शुक्लं ४४ पक्षादिशुक्ले स्तमार्द्दतनक्रमाद्धादिकृत्वार्द्धद्युतिप्रमाणेः ज्याहेःह
तोशुक्लः कृतो विलेख्यं वृत्ते त्वेवं तत्सहशोः विप्रुक्तात् ४५ भासत्राहि खगौन्नताशाविव
र्तस्वादौ जीवां नह्लोवाः वक्षी चेद्धृतिजाःस्फाति जिनुयुणोह्नाशः स्वकायांस्फातिः योगेथ
त्रिभहीनयुग्रात्वगन्तृटम्जो कोटिदोषावहे भुज्याकोटिभुजामहट्टतिलवानहृतोदया
त्तिलवैः ४६ वक्रेचक्रार्द्धवेलयतलवयुताहुस्केरैक्रास्त्युयोगं नतक्रांतीतयोर्यद्विव
मपि भवेन्मानखंडे कुहीनं स्यात्स्यातोयाक्रमज्याश्रवसिदशमिताकोटिरत्रांतदेयाक
र्णोकोटिःपलास्ताक्रुरुलवदशकांस्त्वासहृतत्तचंद्रे ४७ दृष्टुजलादिभुविधोःप्रतिविं
वमेकं तद्यामयंचदशभागास्तितेमदर्शनात् दोयातिथिस्त्वथ्यविमध्यगवंद्रयोगाद्गत
त्वन्तूयपयुक्तस्वयमिति द्विवेयं विलेख्यं ४८ स्वांशाशेनस्वातिध्यादिरहितमपितेस्तो

प्रतिः सूर्यभं वाप्यथ केचराणामपरमितिनः खांकजेष्ठुक माघे संख्यि यायगुविभु शशिमोः ४
पादयोर्गोलयोः स्यान्तथस्ते चिह्नं तयोर्वा जगद्ड रिह तयोर्वा जगद्ड रिह तथायोक्रमज्यांशु
निंद्राः ४९ विधिरविशशिभास्करादिकोल्लो हृदि विनिधाय समस्तयंत्रतंत्रचितमिदमपूर्वं
युक्तियुक्तं पाठजलवह्निखलेः स्वरत्नणीयं ५० पंचाशत्समितैर्हृद्यैर्नंदरामेणनिर्मितं यं
त्रतलमिदं रम्यं पठनीयं विचक्षणैः ५१ इति श्रीमिश्रनंदरामकृते यंत्रसारे गणितानपेक्ष
यंत्रतंत्रं समाप्तं अथ लग्नप्रकारं सर्वदेशीयं स्वाहृदिनार्द्धं विनिधायनेष्यां ज्ञेयं कजाया
घटदलं च रंतनहतं गजाग्निहृतभयातहृतलंस्य पट्टी दिनपट्टिका स्यात् १ इष्टोन्नतघ्नदि
नपट्टकांकसंख्यात्साभवेन्नताघ्नदलाग्रमौर्वीः फलखंडगतस्या विगणय्य स्वाहृद्वाहांज्ञोननताक्ष्णानत
नादिनाशात् २ अथ रात्रिः नाद्योविधिर्ब्रह्महृदोऽनिरहतो नकोव्ययः सांघ्रिदिवाकरास्तुः
दिसाहृर्नेत्रैपलभे हते स्तात्त्वरजपकेतोश्च चरपिनेष्या ३ यत्तास्वरोनानिज देशनाघ्रस्त्रे
प्रतेस्तात्त्विपिभिर्हृदिनार्द्ध लंबज्यस्वांका नागेहीनात्रिपट्टी च तयोर्घ्नपट्टो ४ अगवफपा
तंच तयोर्विधाय स्वनाडिकासंरविनाडिकोनं स्याद्रात्रियातं च तरूनितं न बानिशाप्रमाणं

यंत्र· निषिद्धोषमाय: ५ अथस्वदेशीयं सपादयंत्रेंडुदिनार्द्धरंघ्रो नवंत्रिभातिघ्नमणिकपट्टीकाद्वि॰
१३ ज्यकासार्द्धं प्रतिज्यकाग्रेट्टीविषिव्रज्ञ ह्लद्योक्ष्यपट्टी ६ गोकानत्वोस्त तफदलेयगमंशागवत्क॰
येयेपितयोफयातंयुक्तं द्विवेदैस्तु सपादसूर्यै: सूर्यास्तनाडीरहितं निशास्यात् इतिलघुप्र॰
कारं ब्वायार्कदोभीगरसाग्निभागोनलंबनीवाग्रवृणाफपट्टी दत्वास्वमध्यानफलंविना॰
य: क्रजाद्युरंगोक्रुलवोस्पजीवा १ सेसोन्ननज्याग्रवणायफपट्टीदत्वाप्रमाणांचरमोर्विकाग्रात्
13 घ्नखंडमार्गान्नघटिका: स्वमध्याह्नेयानताश्चोमृतजादिनाग्रात् इतिसर्वदेशीयदिनानय
नप्रकारं विरचितमिदमतियन्नात्तुरीययंत्रप्रकारं मेगणितागणितविभेदानदिदृक्षिस्व
संशोध्यं समानोयंतुरीययंत्रप्रकार: अथयंत्रविनैवदिनायानयनं संध्यशाशोत्वाद्रिलव
स्तुनक्रेकीटेद्वियाहप्तुनयस्तुवाणारामत्रिभागोनकत्रोत्रिपादा: कुंभाद्विलोमहरितोपिज्ञोप्या: १
घंडंगुलनृणाब्वायाषमुक्ताशोध्यवर्जिता ततांतषड्ढदिवसार्द्धीपातायेयास्तुनाडिका: अ
थरात्रि: सांगांशांकभुवोनत्वोसदपमा: षट्टैघ्नोनसिद्धोत्हृतोसिद्धासाहृयमास्तुसेंडघटिका:
मेशोनवेदाग्रय: दुष्पास्वहृतिपिंडतानपलयुक्तंशोनमृत्याधय: सार्द्धोनेत्रयुगायुगाध
१३

यः स्फाङ्गंप्रोनतकीव्यये: १ तोद्गात्रागगुणाः सषष्ट खशराः षड्गुर्वीगुडूशराश्चतयाव्यिशरा
जिनोनषड्गुसंयप्टवाणाः पदं दैस्वायंच्चिपमेरसांशपुगिलापंचासवेदारसाः सार्हेशामिह
रानिरंध्रितिथ्यय; पंचेडनाद्योष्ठिमात २ सांगद्रोयनगुकुरामृभशराचातोषशवड्गागगुकु ॥
विवरासोनाः पृथूनेदलेव्यञ्चे साक्षाः पंचदशाप्यख
खेडविवरासोनाः पृथूनेदलेर्व्यञ्जे घाशापलेखकोट
मृगयोर्ज्ञोतिनासास्फोटा ३ पंवखमध्यगभनोनि
शियातकालोप्योर्हस्तुदंड शारभागगृहं चशेष षंगलवास्वरमनोशहतलवास्तक्रोनमं
गजजूकगजेयनोनं इतिनिशानयनं त्रिषड्गुर्जत्रिमिञ्चाऽश्रयनमामकाः त्रिदशाः १३ सा
स्वपादोसेघाञ्चयस्त्रपलाईगुकु मकरादोदिने ह्रेयं कीदोसानिशामताइति इतियेत्रसारेय

मे	वृ	मि	कं	सिं	कं	तु	वृ	ध	म	कुं	मी
३	१	०	०	०	१	३	४	६	७	६	४
००	४०	५५	२०	५५	५०	००	५५	५५	२०	५५	५५

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अनु	ज्ये	मू	पू	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे
१९	२१	२२	२५	२८	२९	३३	३८	३९	३९	४२	४४	४९	४८	५१	५२	५४	५५	५६	०	१	१	४	६	११	१२	१४	१९
९०	२०	४४	५०	२४	२४	५०	०१	४१	५०	३०	४०	५०	४१	१०	२६	२५	२६	२५	२५	४४	१०	१५	६	३०	००	४५	०

२४५

त्रैविनैववदिनाद्यानयनप्रकारः सनातः श्रीमद्भूजजनवल्लभवरणासरोजं प्रणम्यादौ क्रियते
बुधजनयोग्यसमासयंत्रराजाख्यः १ आदौ कृत्वा पितलाद्यैः स्वयंत्रं वृत्तं चारणे रेखिकाद्यं खकेंद्रा
त् किंचित्स्वज्ञा वृजयुग्मं पृष्ठे जं याम्याशायां तस्य रंध्रं सकिरीटं २ केंद्राद्दल्पं कल्पमानेन वृत्तं या
वत्स्वाभ्राब्धिभागेन हीनं पश्चात्स्वाग्रांशोन्नमत्रापि वृत्तं कुर्यात् तस्मादेव ध्रुवे वा दिलोमात् ३ आ
स्मिन्स्त्रा कास्त्र क्रमभागाः षडंशैः रेवं कुर्याद्वृत्तयोस्त्वाल्पवृत्ते सर्वेष्वेवं ह्यंतराग्रे नराद्यालेखे प्राप्ते
क्षौ वे ध्रुवे वापि वृत्ते ४ विषुववृत्तक्रान्तियोर्मध्ये कल्पानिजत्रिज्या स्वजेष्वग्नीस्वज्या त्रिज्याविहृता
ता फलं धुज्याः ५ खनवोमा यदि भागास्तत्कोटिगुणोनित्रिज्या खांकाप्तिककर्कादिज्याधुक्ता स्त्रि
गुणो भवेद्धाणः ६ वेधूचे पूर्वापरथ्वायोगेष्कवौ कल्पौ ध्रुवतः वृत्तपलांशागसूत्रं डादिशायुः
तौ दितितिजं उपरिदितिजादेवं स्वधुज्यास्वेष्टभागानां ७ अथवा नाडुतुल्यायां त्रिज्यकायां दि
नज्यकाः संसाध्य लिखितास्ताभिः कुर्यादुन्नतमंडलान् ८ पलांशान्तहीनखखंडभागाग्रजीव
योरंतरयोगार्धखंडै केंद्रेक्रवाद्धित्तलतिव्यस्तु केंद्राद्वृत्तं वक्ष्यजीवैर्वनिजाग्रखंडं ९ परापमायेन खख
दभागाग्रजोमवं तन्मृगकर्कि वृत्तं कदंबसंज्ञं तिरह केंद्रमस्य समाह्वयं लंबलवैः स्तवृत्तं १०

14

पत्रके द्वं फ़ वस्त्रस्मात् ज्ञात्वा शैवेंद्र विस्तृतौ कुर्यात् उन्नत वृत्तानि कुर्जादमुकरं क्रमात् ११ द्वितिजाता वा
ईंद्र वलयानि वा द्वौ तस्य नलवदिनजीवाभ्यां यामे द्वा शफ़ व सममरे वा परतो यो वक्तुदग्वियद्द्वौ तान् १२
वामिश्र रेखं रवयेत् स्वयं पत्र श्रोक्ते वृथै: स्तस्फाणि शाजसंज्ञं वानक वृत्तात् परतोपि कुर्यात् पूर्णानि वृत्ता
नि नवं विंडितानि १३ सम वेधु च नक्त वृत्त योग: कुर्जस्तहिमोयदिनाय पूर्व सूत्रे परिशुद्ध मिदंत
दा वगमं स्यात् यथा यमे रसमांतरेण सर्वं १४ दिग्ज्या न्नीलंब जीवा त्रिभ गुणा विभक्ता तास्तुल्य वेरून
युक्ता: स्वाकास्तन्नौस्स यामे फ़ वनिज हृदिदं त: स्केतास्त भवेयु: तत्फ़ ज्या दिग्दिनज्या द्वि
तिजमपिलगेयत्रकेंद्रात् सूत्रसाज्या यत्रैत त्रैव विन्यस्त स्वकक्षा विहृच तत्साद्धिनी चैव माशा १५
वा वेध वलव वा इंदग सूत्रे सूत्र माजं स्त्रेश्ययत्र नत्रैव नहलवानां चिन्हं कार्यं प्रयत्नेन १६ सम
वृत्तके रेखा पूर्वापरा विस्तृता कार्या वा शाकाभ्र दलस्य कृत न हलयान्यत्र केंद्रात् १७ बहून्यप
त्राण्य थवेप्सि कीर्षु: पलांश के रु फ़ वदे बहूनां वा वृत्तद्वय मध्य स्ववि वर्जितानि पातालाद्विके कौ पृष्ठ
हे विधेद्ध्यात् १८ बहूनि पत्राण्यथ चेच्चिकीर्षु: एकं पत्रं सर्व पत्राधरस्य छिद्रं पिंडे राशिभ
स्मा ससिद्धो कुर्यात् छिद्रं सर्वपत्राणि मध्ये तस्मिंश्छेदे मेरुकीलं निवेश्य १९ एकान्यु द्धाम ध्यसं

पत्र
१५

15

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
० १०	० २०	० ३१	० ४२	० ५३	१ ०३	१ १३	१ २३	१ ३४	१ ४४	१ ५५	२ ०६	२ १६	२ २७	२ ३७	२ ४६	२ ५८	३ ०७	३ २०	३ ११	३ ४१	३ ५२	४ ४	४ १४	४ २५	४ ३७	४ ४८	४ ५८	५ ७	५ २१
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
५ ३२	५ ४३	५ ५४	६ -९	६ १८	६ २९	६ ४०	६ ५२	७ -३	७ १६	७ २८	७ ४०	७ ४२	८ -५	८ २०	८ २८	८ ४०	८ ५२	९ -६	९ २१	९ ३१	९ ४४	९ ५	१० ११	१० २४	१० ३७	१० ५०	११ -३	११ १७	११ ३१
४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	१९	६०	८१	८२								९०
११ ४५	१२ ०	१२ १४	१२ २८	१२ ४३	१२ ५८	१३ १४	१३ २९	१३ ४४	१३ ५९	१४ १५	१४ ३०	१४ ४६	१५ ०२	१५ १९	१५ २६	१५ ५३	१६ १०	१६ २८	१६ ४४	१७ -२	१७ २१	१७ ३९	१७ ५८	१८ १८	१८ ३७	१८ ५७	१९ १८	१९ ३९	२० १२
९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५	११६	११७	११८	११९	१२०
२० २२	२० ४३	२१ -५	२१ २७	२१ ४१	२२ १७	२२ ३५	२२ ५८	२३ २२	२३ ४८	२४ १५	२४ ४१	२५ ०८	२५ ३५	२६ -२	२६ ३२	२७ -०	२७ ३३	२८ २२	२८ ३४	२९ -५	२९ ३९	३० १६	३० ४८	३१ ३३	३२ -१	३२ ३९	३३ १८	३३ ५८	३४ ४०

१२१	१२२	१२३	१२४	१२५	१२६	१२७	१२८	१२९	१३०	१३१	१३२	१३३	१३४	१३५	१३६	१३७	१३८	१३९	१४०	१४१	१४२	१४३	१४४	१४५	१४६

३५	३६	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४१	४२	४३	४४	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५३	५४	५६	५८	५९	६१	६३	६५	६७	६९	७२	७४				
२२	७५	५१	३७	२७	१६	-९	-२	५६	४४	५१	५४	२	-८	१६	२८	४७	-६	२९	४७	२८	-५	४९	३६	२७	२२	३३	४१	१८	५०				

१५१	१५२	१५३	१५४							१६२		~~१७~~							१७१											१८०
७७	८०	८३	८६	९०	९४	९८	१०२	१०६	११२	१२९	१३५	१३३	१४२	१५१	१६१	१७	१८	२०७	२२४	२४५	२६४	३२६	३०६	४४८	५०२	७६	५७५	२२१	१००	
३०	१५	२७	३९	१५	७	१९	५७	५८	२८	३१	१५	५२	२१	५६	५८	३४	३६	४६	३६	१६	-५	-६	४६	१७	५०	१६	४८	२५	००	

जातवंश्चामोनाकार्यापंडितैस्तत्रसम्यक्‌ छिद्रंकृत्वामरुकीलपिनत्रपत्रस्थितेचोरिकेकाप्रदे॰
पा॰ २० कोष्ठागारस्येवयाम्यप्रदेशायस्तकार्यमात्किरीटानुकारितस्मात्‌ःसछिद्रमेकंविधायपश्या
य्यंतस्मिंकंटकंशृष्विकामं २१ तस्मिंदत्तेमुद्रिकासहस्त्रयांचसंवध्रीयात्सूत्रबसूत्रंहितस्मात्‌शृष्टे॰
पात्यास्तत्रमाणोपिवाद्रुःस्थानाछिद्रोमरुकीलनिवेश्यः २२ सछिद्रात्तंहृदयुक्तोनरेणस्पर्शी
देवभाम्यमाणेयथास्यात्‌ शाखाग्रेस्वापालिदृनेपिकृत्वाबाहोःऊर्ध्वात्साध्यमेकंदिशोस्त २३ऊ
र्ध्वात्तत्रस्थितेस्तंभपालियीठंसमेततः पीठेस्मिंदृतयुग्मंयतद्विदध्यात्तुशेदितं २४ दृष्टेपा॰

यंत्र·
१९

स्या: पूर्वयाम्यांतराले ख्योकाजसंविदध्याद्यार्थंकुर्यादेवंशिलाद्दत्तोयथोक्तं यंत्रं स्वच्छं हंदरंतया
ध्यास्यात् २५ इत्यत्तपत्रंस्य थोभपत्रेपिदिग्गं च्चरेखाकीटै राजवैभुवतं चदज्ञे दिनज्यकानि चा
यामस्तूत्रेततोभचक्रास्थितिमत्रकुर्यात् २६ विभुहृतनोन्नात्वा निजक्रांतेर्दिनज्यकां केंद्रांतत्त
कर्कटेन चक्रे जानेतत् स्थितिं २७ अथवा विभुवधूनास्थितलव केंद्रस्य स्त्रसंयोगात् ततस्या
नेचक्रेकुर्याद्घयं विनापि बुधः २८ निजापमस्य घटीभिरेवं बुधो विदध्यात्स्थितिमत्रभानो
नाश्योहित्वामहरिदिकपत्तूत्रात्केंद्राघ्रज्यी वापि निजापमांशैः २९ केंद्रात्त्वदंडगंसूत्रं स्वच्छ
ज्याककर्कटस्यशेन् पत्रंतत्रैवताराणां भषेषु स्युश्च वः स्फुटाः ३० भानोऽभ्रवाः क्रांतपत्रस्थस्य ह्य
नाश्योपि च स्फुयः लिखितानेव यच्चेषु संवद्ध्याश्च विशेषतः ३१ वीडवेदहृति ९ ८० शाकविशे
ला ३० सांशकादिसहिताभ्रवकास्ते प्रस्फुटाः स्फुरपममस्फुटनाशोऽप्यंतराशज फलेरेहचा
ला ३२२ तिभपत्रे किरीटसूत्राच्च समारसूत्रं विलंवितं नोफति मध्यरेखोरेखांतहास्फुह्रता
रावगम्यायंत्र स्पष्टहेत्नजक्रमत्तजीवा ३३ क्रांतेच पृथ्वीपरयोर्भवकं तोल्पभुजांशेरपि नो वि
मुंचेत् अवाग्भवं बुः विपरीत्तनांशाहृतं तथा स्फुटतरं दद्यानी ३४ इतिशोधनं करेपसंख्यापि

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	शा	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	श्र	प	प्रा	पू	उ	रे												
१ ०० ५०	२ १४ ३५	२ २६ ३५	२ -६ ३५	४ २१ ००	४ २५ ५०	४ २३ १०	५ ०३ ३५	५ २२ ५०	६ २६ २०	६ ०८ ३५	६ [illegible] ००	७ २० ३५	७ २० ००	९ २१ २०	९ १२ ५०	९ ११ ४०	९ १३ ४५	१० ९ ५०	११ १२ ३३	११ २८ २०	० २३ १५	३ ८ २०	२ २६ ५५	२ १० ३०	३ २२ ५०	३ २ २०	११ २६ ३०	११ १८ ५०	१ २३ ४५	११ १८ १०	० ३ १४	४ १० ३०	५ २२ ४०					
१९ ३०	३६ ००	३१ ३१	१६ ४	९ ४४	७ ३६	२४ ३१	२० ४०	७ ४०	३१ ४०	३१ ५१	३४ ५१	१४ ३८	२० ५१	१८ १४	३६ ४०	३४ ४४	३३ ४२	३९ ४४	३६ ३९	३८ ४२	८ ५१	१५ ५१	८ ५१	२३ ००	२८ ०४	५ १५	४४ ४०	४४ ४४	५१ १०	१६ २५	१२ ००	२४ १०	५० १०	५० ००	४४ ३९	३२ ३०	१३ ००	१३ ००
३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	६०	६०	६०	६०	६०	६०	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	६	६	३	३	६	६		३			
४ १२	६ २५	८ ५०	१० ५४	१३ २०	१४ २४	८ ४४	३१ २३	२१ ४०	२४ ४४	२० ३४	३५ ०४	३४ १२	३६ ३६	३९ २०	४० ३८	४३ १८	४० ३८	४३ १८	५५ १५	४६ ४२	४६ ३९	४७ ७	४८ ३६	५१ ३६	४७ ०४	४४ ४४	१७ ३०	२४ १४	१२ १४	१६ ००	२६ २४	४६ ४२	४६ ४०	६ ४०	४५ २१	५१ २०	१२ २४	२८ ४०

नियायंत्रोकिरीटस्त्रत्रंरविमसुखेन तथाभुजाग्रपरिचालनीयंयथाविशोब्धिद्रयुगर्कतेज:२५
येभुजाग्रगतास्त्रेसूत्रतंताशाष्टतादिशा पूर्वापरार्कतोज्ञेयाभवापेप्येचमेवंच.२६ यस्मि
राप्यपादोरविः शयनःस्यात्हत्वातत्रोकंचतत्सूर्वंभुजे धृत्वायत्रस्यात्संगास्यचतत्रकार्या

यं.त्र.
९

त्कृतकालवृत्ते उयत्स्वमध्यात्स्वनिशीथजातिक्रमेणात्मानिस्तरध्यार्कचिह्नं ४८ पूर्वापरस्तेमिहवेति
वेश्यं पूर्वापराख्योत्रतभागवृत्ते मृगाननं यत्र भवेच्च तेभ्यो केभ्योपितद्गतनाडिकास्तु: ४९ एवं
कृतेभास्वतिपूर्वभूजाक्रमेणालग्नादिवत्तुष्टवालीतेरेवचिह्नैर्दिनरात्रिमाने दिनार्द्धरात्र्यर्द्धमिति
यातृ ५० विधेहृभंरविवदन्नतडन्नतांशान्ज्ञात्वोन्नतांशंवलयेविनेवेश्यवत् क्रमषतिकालव
लयेमृगवक्त्रचिह्नं तत्याकरांकविवरेनिशिशेषयाते ५१ षष्टिरेखा:षष्टिनाघोघ्यावत्तेषि
दिकालै: रेखैकैवं कालवृत्तेविज्ञेयोनाडिकाक्रम; ५२ खिशाकेस्वान्नतवृत्तयोगाद्दिग्गशकाः।
प्राकरोपिवेयादिगशकैर्वीकुरतोयकार्यं दिक्तापनंशंकुतलादिकंच ५३ भ्रमद्ग्रचक्रेणनिरब
भूजाद्यर्द्धदिमानेस्वकुजात्स्वकीयं तदंतरेपिक्रमतश्चराद्यौत्ततोहेगम्यं परयत्स्वमाने ५४ न
यंत्रपृष्ठस्यतुरीयभागकृतोभ्रगोशापरदिग्विभागेकोणेश्रमेकं विनिधायपक्वयोद्दिक्सूत्रयो:
सत्वन्तरश्रमेकं ५५ नवावरेखावदनेपिरेखयत्किंचिदंतरात् क्रमोद्वादशकोष्ठानितिर्यगूर्द्ध
तदंतरे ५६ वापितस्वभुताग्रेनयत्सप्तंतत्रकोष्ठकंद्वादशाङ्गुलमानेनतिर्यगूर्द्धप्रमानतो ५७
तथानवाग्रंकरनीनयंत्रोविधाभुतस्यायमत: प्रवा॑स्य: स्यैकैककोष्ठपुनरेविहेसतसत्रा॥२

17

९

स्तस्यतथैवभूता ५८ पदद्वयांतः स्थितभूमिमानं सूर्याङ्कनं स्यात दृगादिमानवाः तत्सभाके गु
लस्यभा धृतादिने शेषस्तु तदोच्यमानं ५९ अन्येप्यस्मिन्भेदा बहवः शेक्याः प्रशानेस्तु बुधैः नानपि
विविच्य विधाय जयुतोदतह सिद्धान् ६० प्रोक्तोयं यंत्रराजाख्यो मयानल्पार्थसाधकः पंचाशा
स्त्रमितैर्वृत्तैः पठनीयस्तदीयभूमिः ६१ इति मिश्रनंदनमहितेन यंत्रराजप्रकारः समाप्तः इह
सवावलयमेकमवाप्य दीर्घाः कीलान्वितं हरिः तत्लादिभुजांशकास्ते केंद्रे दक्षिणे वटप्रकः न
न्ते भुजं च कुर्यान्निजात्तवदोर्भवदर्शिकीलं १ एकं पत्रं दिक्चतुः स्त्रत्रयकं त्वाग्रे दंडे शुक्लं त
याम्यकीलं कीले चास्मिं दीर्घ घोर्द्धस्य यंत्रे सोम्यांरेखां नो विजह्यात यथा स्यात् दिक्स्यं त्वाम
ध्यकीलं च पत्रं श्रमप्रदाज् स्तत्रलग्नाय यथा स्यात् (दिक्स्यं कृत्वा मध्यकीलं च पत्रं) शग्वदेदादत्र
स्वेयांघभानां साशाङ्क्रांति तत्रतं चापि विधान् २ शहमफगतं यनत्स्वाय हृदंड प्रतं विधुकृ मानु
दंडे निशायां तं शेषमत्रापि पूर्ववत् ४ इति क्रांतिवलयं श्रीमनरत्नानन्दजाशलिनवनातवि
हारिणां नत्वा क्रियते गोलरहस्यं हूब ममभीष्टं समासेन १ गोलं कदाहृद्यसंपुटमकुर्यादु
यः कंदकतत्समेकं तत्रस्य त्वाभ्यां कुरु द्वतमेकं प्रवौचतोतहलयं चदीनां २ सषाद्विभाग।

यं॰त्र॰
१८

स्थित्रिहृषष्टिनाड्यो भागास्तु तेचक्रकलवा भवेयुः ध्रुवद्वयस्थंवलयानि वाग्योर्वीयोश्च दंडे रिहतानि
भानां ३ ध्रुवाभ्यांतिनांशेर्नवक्रापवृत्तेपदं कोक्रमान्तोकदंबध्रुवौस्तः नयोः प्राग्वदत्रापियद्वत्
मेकं भवेत्तापमाख्यवृत्तानिचाग्निं ४ वृत्तद्वयसंपातौ स्यातां मेषतुलादिकेयुग्मांतंपत्तरंतंविन्तं
यंचैवमुभयोश्च ५ चापांतांतर्कषड्भागैर्भवेयाम्यध्रुवस्थितिः तेरेवभागैर्युग्मांतानीहिर्ज्ञेयश्चोत
रध्रुवः ६ कदंबध्रुवेद्विद्वयवद्धंचचापंत्वमध्यध्रुवांतः त्वेगोशांकयुक्तं भवेत्त्रीभयत्रापिमा
द्दीशसंख्याह्यतो भक्षितिस्थध्रुवे स्यान्मवाग्योः ७ तिनध्रुवत्तादिगंतेचचापैर्हृतान्मवाग्योशा
मितिमदेशेभानास्थिनेश्चिह्नमिहेवमेवकुर्यान्त्रखेभ्रांतितितारकाणां ८ भानांध्रुवाश्चनारावा
यन्नामुलिखिनानलघ्यो नतत्तदाकारनतत्तांश्चलिखेत्तुशिल्पविचक्षणोवीडवेदतुति ९ १० शा
कत्वेशोल्लसांशाकादिसहिनाध्रुवकास्ते प्रसक्तटास्तरपमस्फुटनाड्योथ्यन्त्रदंडवलयध्रुवा
वायात् ११ इति गोलरचना नाडीवृत्तसमानं कुर्याद्देकं पृथग्वलयं तद्ध्रुवकीलशोतंभ्राम्य
क्षोलेध्रुवःकीलः ११ तद्वृत्तमहलयंहिचंपिंडेतघायामेत्तंभवत्त्वष्ठयष्टिक तत्तभंक्र्या
दृवाधारात् १२ प्राग्वलयंख्वाद्दीयैष्वीदत्ति जाख्येलंध्वयुग्वलयंदितिजेशाकारवद्धं गोलाधारं

18

सपक्षायं १३ उभयोरपि चक्रांशाः कार्या ध्रुवयोर्यथांशकाः ॥ अथ कुजयाम्योत्तरयोर्गोलाधारस्य पाता
ले १४ खार्द्धवलयसंस्थित्यैकुर्यान्तरिवाः समाणेन अथार्द्धे परिखास्य कृति र्य्यक्कीलसुदार्द्धाय १५
उदग्ध्रुवे स्वार्द्धाल्लवैः कुजोर्द्धयाम्यं तथाधोपि विधाय दार्व्वी कार्या त्रिजाग्राद्धिनिबद्धचापं भ्रमन्त्र
जस्थान् क्षितिजं यथा नत गोलस्य गेवान्नचलोकेष्टुकं लवैः शश्रद्दलं महीजात् १६ इत्युपस्कारस्य
नाशकृत् क्षितिजस्य भानोर्नाडीवृत्ते यदंकम त्रगते उदयास्तनत्र्येवं स्वार्द्धस्थैकैतदंतरं च चरं १७
वात्रापि गते भानौ प्राक्कुजनाडीश्व खार्द्धके तद्धदयमध्ये घ्नंशे चेवं परभूजगार्कतोपि दिने १८ अर्की
न्नतांशा नवगमध्यं ते: कपालतोर्क कृत त्रुचापं प्राग्भूजनाद्युद्वनदंड मध्ये उपातनाया स्ता
कुजात्रयेया: १९ दिक्ताधिनोर्द्वी गतमंडलांशौर्भयोर्दिगंशान पिवा वगम्य तत्त्वस्य चापस्य शिभा
स्वतिस्पुलड्न्नतांशा युगतादिकवा २० पूर्वापरं क्षितिजाद्भार्द्ध रसातलेऽत्र ज्ञेयास्तनुयुन खवंयप
वसक्ताः अर्कान्वितं पनुरिह क्षितिजेपि ये भुलग्नं लवेपुचन प वदिगंशकाः स्युः २१ क्षितिगाप
रपूर्वासंस्थचापे यदि भानुस्तु लगे तदा तदंशाः समवृजनं चापजास्तु भानोक्षितिजस्य यथ
नुर्लवाः कृतेस्युः २२ कुजगान्ध्रुवदिवसे शान्कतो कुजव द्वलतांगोले कार्यान्तयाद्यत कुज

यं·त्र· वास्थिरभूजेनतत्पिंडे २३ निजकुजभार्त्तेनिरस्तान्दितिजोलरवायमुद्गलयनलवाः तस्यैकैदि
१९ तिभागाः कोटिस्त्रवणास्त्रुदलवाःस्वाः २४ समभुजांकीत्रभागास्ते कीशोत्याभुजस्य लवाः अथ
भुजोत्तर्ज्ञतलांशास्ततज्याभवंत् नतं २५ पंचवेदलवसंस्थितयापि यान्सशेत् दितिजतोरवि
वंशान् कोणशंकुधनुरेवनदृक्क्षेदृग्लवाः विदलानोपि भवेयुः २६ व्यस्तभूमिजपतोदृग्लयो
शादेः कुजेयमदृतस्यचकोटिः दंडवृत्तमिहिरांतरभागास्तस्यवायनलवानिजदिक्काः २७
नजदंशाजगुणान पिहत्वादेत्रसंस्थितिमिहस्फुटमीहेत् एवमत्रचसयौनिजधुयोर्तेत्रजा
नपिवदेहकुभेदान् २८ भूजचोध्यज्ञैस्तत्राद्योनाडीवृत्तादपवगाच्छेत् व्यस्तकुजादपितर
सास्तास्तहिविशेस्फुः स्वीयचराही: २९ दिक्साधनाद्यमनलवंचयनाद्यपदेपदेस्मैः हृतमत्रना
स्मात् वाभयग्रहस्यान्मनोवमेदोक्रांतियंत्रेखराचं न्सयुक्ता ३० अवगम्यापमवलयादपम
तहृद्वृत्तविविरं तन्नेनभुजैरपिभानुः सायनभागोभुवेत्सष्टः ३१ तत्करणागतभानोर्यदि
वरनेभवेयुरयनलवाः सायनोत्कटैः ह्रुतिरीहभातितथैवात्रलिखितानि ३२ अस्तन्दाजगतेर
वोहरिकुजस्पष्टंदंडविष्णंभवेदस्ताच्चियस्यभानोनोशकमितिंज्ञात्वायरप्राग्वशात् चापतेष

19

१९

विधाय तत्र खचरं प्राग्भूजनदिक्कयोर्मध्येस्थः दृग्गोदागताच्चलग्नादिकं १२ यस्य कस्यापि भ
स्येष्टदृक्क्रान्तिगं सं विधाय तत्र खचरं प्राग्भूजनदिक्कयोर्मध्येस्थः दृग्गोदागताच्चघटिकाः प्राग्व
च्चग्नादिकं यस्य कस्यापि भस्योदितक्रान्तिगं सं विधाय तत्र खचरं प्राग्भूजनदिक्कयोर्मध्येस्थः
दृग्गोदागताच्चघटिकाः प्राग्वच्चग्नादिकं २ क्रान्तिवृत्तस्य बाहुं तदालोकयेत् तेन तत्क्रान्तियंत्रे दि
ग्गांसस्थितं सं भवेन्नेन खगामिनो वेधयेत् १४ हत्वा कंचिद्दिनं भस्योन्नतांशेकर्याच्चद्राद्विव्या
ज्ञोन्नतेंकं हत्वा खोर्द्धं तच्च तस्मात्तदा तत्क्रान्तिं दद्यात् तत्र चिह्नग्रहः स्यात् १५ कदंबभ्रमवशेन चाप
स्य खेटे लगेद्यत्र चापं स्थितं क्रान्तिवृत्ते भावे तत्र भादिः स एवाभ्रखेदोयनांशैर्विहीनस्तथा गीति
तः सः १६ यद्दिने क्रान्तिवृत्ते भवेत्खेचरः स्वीयपातं स एवाभ्रगः सायनः ग्रस्तभानौ नतिर्लंब
नं येन तत्स्पष्टकत्वानि वक्षोक्तगोलाहृदेत् १७ कदंबसंबद्धधनुः स्यचंद्रबिंबस्य केंद्रायपम
वृत्तरेखा समाखवृत्तात्दपि वेव मंषात्तदंतरं प्रस्फुटवालनं स्यात् क्रान्तिवृत्तस्य वाणाग्रगार्कक
यद्भूप्रभावृत्तमुद्राव्यविद्याद्धि धुंतत्समं तस्य गत्यादि सोद्धारवेः क्रान्तिगसेंडबिंबात्स्वरूपा
दिकं १८ विधुसायंकुर्याद्यपवलयगतांशकगतं कदंबवद्धेष्वासात्माशगप्रितिशिवेसंस्य

पं॰प्र॰ ह्यपि रविं निजदोःशस्यं चापि तनुमनयोरिंदुभिन्नतोगतं स्फुटं कार्यः समसमवलयाद्दाक्कु रपियत्नत
२० तनुरकांगुलैर्वाद्वापागुदग्रे खिकाभुजः तेज्जोमार्गः श्रुतिः स्फुटोनेडुर्हि चः सिते ५२ प्रकादिग्गुलै
रसमार्द्धतर्कसार्द्धाद्रिदिक्समार्द्धधृतिप्रमाणे ज्यार्द्धैः श्रुतो मृल्लाकृतो विलेखं हृतं रवेस्तनमदा
शोविषुः स्यात् ५३ भतिं खचरयोर्यदा विविदियतदात्रायत त्स्थिति व्यथ वशात योरपमवृत्तः
भागांतरं दिनहयखेगांतरहृयवियोगह्लह्वत्रि नेनदैक्यह्लदिनयुभिः समसमयाह्रियाख्यतां ५४
उद्देलखांगु विमर्द्दार्घं तनस्थिति वशाद्भवेत् भानोस्समागमेत्त्व वमस्मायस्त्वलवैकुजं खा
स्यगस्त्यमित्मादिकात् श्रीमद्गुरुवचनाच्च तेषाञ्जेवालफ्रवाञ्चाडीहृतमवाच्च ५५ यद्भवम
रविघस्त्वतः षड्घटिकोर्द्धमहस्सु नद्भनभवेदपिकदारविकरलुनमहस्सु ५६ कालांशके
देवमिनात्खगानोख्खोदयार्घं निजभूजगानां शाम्भूतनाडीवलयांतशोत्से; प्राग्युक्तप्रक्रा
पिवहेद्दिनार्घं ५७ कदेवगेष्टासयुतान्नपाग्ध्याय माविहृतस्यमभागचिह्नं तनतजस्यप्रहा
तद्धभांकंदकूमजत्स्याद्भयांततरंयत् ५८ भानोरंकाद्धंद्वविज्ञानगलेस्फुटैः स्फुटैर्देवभागैः
क्षितिघ्नि; स्यात् ततदिग्युस्पष्टरंभांतरांशेशार्घंचैषांयातयेयाशुचस्स; ५९ मेषादितः केवलंच

२०

द्रुतो मंखखेमलिमंचरवेश्च योगात् योगं नयानहृ टिकाश्च वेद्यास्त्वियथ्रहद्भुक्तिः करणप्रमाणं ५०
चंद्रस्यानेनाडिवृताद्यदंशैस्तावन्नागैर्भास्करस्यापि तस्मात् एवं योगे स्यान्महापातकालो दानस्त्रा
नादौ महत्पुण्यदोसौ ५१ इति श्रीमिश्रनंदरामकृते यंत्रसारे गोलरहस्यनामाध्यायः अथ समम
विकृताविस्तवज्याग्रवृतेस्त्रयथपरगुणातुल्यकेंद्रमूलेनरंध्र तमभिरविमनाप्तखायमुद्दीस्ता
हरज्यानरभुजमुखस्य सर्वं नतप्रस्पष्टमीहेतन् १ उदयस्तमितभानुगतांशज्याग्रकातदिनरा
दिनसूत्र तच्छिरोध्रुदलहृग्गुणसूत्रं छेदसंभिहशंकुतलंदोः २ लंबशंकुकृतांभवेदिह्न
रः स्वेष्टोपि कर्णीनरोहृग्ज्यावाहुगताग्रलंबाशीरसोग्रग्रगतोयोनरः कर्णच्छेदभुजे सत
श्रुगुणाहृतेज्यावदाप्याय नत्स्पष्टकेंद्राश्रितमूलशंकुवशातः प्राग्वच्च कालो भवेत् ३ नृतलंहृद
घ्रगुणीनतलंविभक्तं भवेत्पलभाविगज्या समशंकाद्यंस्पष्टराशिस्तविभक्तं भवेत्पलभाविगज्या
समशंकाद्यंस्पष्टराशिस्तथाभेभ्यः ४ वामयाम्यविलंवाङ्गनभागे रविक्रांति ज्ञात्वाद्युज्याहृ
तस्पष्टखगाद्यंभुयोविद्यात् ५ केंद्राच्छिन्नवीगुदकुवाग्रुदकुवात्तलं वेस्तन्केंद्राभ्यां हृतभुग्मं
मिथःस्पष्टकृ तेहेस्यात्तोनाडिकोन्मंडलेत्रयोगात्स्तताग्रहृतलंवकृवाणां ६ इति शंकुयंत्रं वा।

यंत्र॰ अस्तभानोष्टास्वादिदंडयंत्राणिसाधयेत् यष्टिशंकुघटीनुभ्यांभयास्त्रंद्दंडरेखिकाः तिस्रोस्त्रस्त्रेपि
२१ मर्यादारेखाः कोष्ठान्यतोज्ञिताः नन्नत्यूर्द्धान्यथास्त्रांतः छिद्रंतत्रनतोभवेत् २ सोमव्यासमस्यासो
मानेनन्नंगुलोवहिः सूत्रंदंडाशीरः कीलछिद्रप्रोतंनिधापयेत् ३ नाभिकोष्टगमामेयस्तदाछाया
भवेच्छिद्रात् कुर्यान्नाभिः कोष्टान्यस्त्रघ्नविलेपदंडनो ४ रविमाभिशंकुंकुर्यात्स्वष्टास्त्रछिद्रसंधे
नं सत्रकरोयंत्रज्ञः कोष्टे छिद्राङ्गयानाद्यः ५ इतिदंडयंत्रं प्रसंगनोत्रापिलिखामितीवांअल्प
प्रभांचापिलवेष्ठासिद्धांज्याद्वंआर्द्धलघुज्याल्पनरीयकादौकलानुपातेनयुतांचकुर्यात् स्पाड
क्रमज्यापिविलोमकोष्टेखांकाधिकांशास्तथैववेद्या ६ इतिप्रसंगशजीवाविलोमच्छायाज्ञाना
र्थंचक्रं पूर्वोक्तयंत्रंशुभवेदपेत्ताचराद्दंदेशोदयपूर्वकारणं अतोध्रुवेनानिविधायगोलाङ्ग
ल्लांशकेकामवनेस्फुटानि ७ खागाष्टयोर्थगोगेकेपंचत्र्यंकभुवःक्रियात्लंकोदयासवः १७०
१७ ९५ ३५ कीटाद्विलोमंतेचटादपि २ नगर्तुरामा ३६७ युगनंदपक्षा २९४ श्रुरासवःपचदि
वाकराः १२५ स्वः तथास्त्रभूषपनुववार्द्धयोभूपमाः ६१ ४९ २१ मनोजस्पवनेवियमः ३
रामाभ्रविश्वे १३०३ प्राशीविप्रभूमयः १५०१ भूम्याब्जनागेंद्रमिताः १८१० खेषपतखाः

२९० गोष्टाभ्रदस्रा २०८९ नवरामरवाश्विनौ २० ३० जूकादिलोमं त्रियपूर्वकासवः ४ मेषादितो
मेषयमाः २१० खतत्वा २५० त्ददस्रमरामाः ३०२ कृतवेदरामाः ३५५ गजाब्धिरामा ३४८ न
वरामरामा व्यस्तं च दात्का भवनेपलानि ५ देशाणांस्थूलतात्स्थूला उदया भवंति राशीनां उदया
नां सूक्ष्मार्थं कुर्वे द्रेष्काणकानां नात् ६ द्रेष्काणकानामुदयासवः स्वनिरक्षदेशे ष्ट्युगेषुतुल्याः
५४८ पंचेषुबाणा ५५५ नगतर्कबाणा ५६० खोष्टषवः ५८ शैलनगेषवस्त्र [illegible] अथो
चरार्द्धानि युगाद्रिचंद्राः २१४ करद्विचंद्राः १२२ शशिनेत्रचंद्राः १२१ अष्टाभ्रचंद्राः १०८ श
शिभूम्यवंद्राः ९१ बाणाष्टतुल्या ८५ रसतर्कतुल्याः ६६ ८ भूम्यादयोः ४ केंद्रसमा १९ अमी
भिः क्रमोत्क्रमोत्क्रमस्थैः क्रमगोत्क्रमस्थाः लंकोदयाहीनयुताश्च ते स्युर्द्रेष्काणकानामुदयाः
स्वदेशे ९ तसिद्धवेदाः ४२४ स्वरवार्द्धितुल्या ४३३ [illegible]वेदाः ४४६ करशैलवेदाः
४७२ तर्कांकवेदाः ४९६ स्वरबाणतुल्याः ५३३ शरांगबाणाः ५६५ करभूम्यतर्काः ६२१
भूत्याब्धितर्काः ६४० करिविप्रतर्का ६०० शराष्टतर्का ६८५ नगगोगतुल्या ६९० त्रिभूम्य
शैला ७१३ गजरंध्रतर्का ६९८ गजाष्टतर्का ६८८ गजनागतर्का ६८८ ११ सप्ताद्रितर्काः ६७७

यंत्र·
२२

करशैलनकी ६७२ चराह्विलोमंत्रिलवोदयाः स्युः पलोदयास्त्वैव मननन्तदेशकंका ९१ खिरंप्राणा
९३ युगांक ९४ नल्या १२ सशांकतुल्या ९० नवगोसमाना ९७ रामाभ्रचंद्रा १०३ शरम्भूतचंद्राः १०५
अष्टाभ्रचंद्रा १०८ त्रिपदिङ्चंद्रा ११० अथोचराङ्घानिपलात्मिकानि १३ खगी ११ नाव २० नाव २० ४
स्मार्ती १८ में ९ द्वे २४ शा ११ ग ० वन्हयः ३ पम्पश्चरादिकंस्तत्समुदयाश्चैवपूर्ववत् ४४ नेत्रश्र
यो ७० वह्निमगा ७३ युगाद्रयो ७४ गोमस्तदी ७९ नेत्रगजाः ८२ नवाहयः ८९ वेदांककाः
९४ रूपदिशो १०१ द्विविंदवो १०७ विश्वेंदवः ११३ पंचभवा ११५ नृपेंदवः ११६ मेघेंदवो
११७ भूपभुव ११६ तिथींदवः ११५ शक्रेंदवो ११४ विश्वभुवो १३ खींदवः ११२ द्रेकाणकानामु
दयाः क्रियादितोव्यस्तंयटात्कामकगह्वरेस्यु ६ परेचरंकामवनेविचस्तः ॐ विश्वतुल्या
२३१ अमवोप्यवास्युः पंचाष्टविप्राः ७८५ अथ्यमभेरखास्वसार्द्धकमितामवंति ९ सदिङ्नवाः ४
षट् ६६ पलभात्रविश्वेभानीडुवेदाः १३ ४० ४१ श्रवणाः पलज्याः क्रतांगाणिरुद्राश्चनखाः
२० ११ २० पलांशाद्विलितिकोनाः शशियोषितः २६ ५८ स्युः १८ लंवज्यकासांककराशुणात्ता
५३ २९ द्विलितिकासागुणाषट् ६३ १२ तदंशाः गोभ्रेषुवेदाः ४५ ९ परपिः स्वदेशचाप्या ४

22

२२

अंश	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
जीवा:	१ १२ ५०	२ १५ ३८	३ ०८ २५	४ ११ ००	५ १३ ००	६ १६ ००	७ १८ ००	८ २१ ००	९ २३ ००	१० २५ ००	११ २७ ००	१२ २९ ००	१३ ३० ००	१४ ३१ ००	१५ ३२ ००
भ्र० ष्टिग --	० १२ ३४	० २५ ००	० ३७ ००	० ५० ००	१ २२ ००	१ १५ ००	१ २८ ००	१ ४१ ००	१ ५४ ००	२ ०६ ००	२ १९ ००	२ ३३ ००	२ ४६ ००	२ ५९ ००	३ १२ ००

अंश	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
जीवा:	१६ ३२ ००	१७ ३३ ००	१८ ३८ ००	१९ ३२ ००	२० ३१ ००	२१ ३० ००	२२ २८ ००	२३ २६ ००	२४ २४ ००	२५ २१ ००	२६ १८ ००	२७ १४ ००	२८ १० ००	२९ ०५ ००	३० ०० ००
भ्र० ष्टिग --	३ २६ ००	३ ४० ००	३ ५४ ००	४ ०८ ००	४ २९ ००	४ ३६ ००	४ ५० ००	५ ०४ ००	५ २० ००	५ ३५ ००	५ ५१ ००	६ ०६ ००	६ २३ ००	६ ३९ ००	६ ५७ ००

अंश	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५
जीवा:	३० ५४ ०८	३१ ४७ ००	३२ ४० ००	३३ ३३ ००	३४ २४ ००	३५ १६ ००	३६ ०६ ००	३६ ५६ ००	३७ ४५ ००	३८ ३४ ००	३९ २१ ५०	४० ०८ ५२	४० ५४ ००	४१ ४० ४६	४२ २५ ००

अंश	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
जीवा:	४२ ०९ ००	४३ ५२ ००	४४ ३५ ००	४५ १७ ००	४५ ५८ ००	४६ ३८ ००	४७ १७ ००	४७ ५५ ००	४८ ३२ ००	४९ ०९ ००	४९ ४४ ००	५० १८ ००	५० ५० ००	५१ २६ ००	५१ ५८ ००

यंत्र २३

	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
वि	७	७	७	८	८	८	९	९	९	१०	१०	१०	११	११	१२
प	१२	२९	४७	१५	२४	४२	१२	२२	४३	०४	२६	४८	११	३४	००
गः	३०	५४	३८	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
सू	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	७०	७१	७२	७३	७४	७५
जी	५२	५२	५३	५३	५४	५४	५५	५५	५६	५६	५६	५७	५७	५७	५७
	२८	५८	२८	५६	२३	४९	१४	३८	००	२२	४४	०४	२७	४१	५७
ताः	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००
वि	२१	२२	२७	२४	२५	२६	२८	२९	३१	३३	३४	३६	३९	४२	४४
प	३८	३४	३३	३६	४४	५७	५६	४९	१५	५८	५१	५६	१५	५१	५७
गः	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
(वि)	१२	१२	१३	१३	१४	१४	१५	१५	१६	१७	१७	१८	१९	१९	२०
(प)	२५	५१	१९	४८	१८	४९	२४	५५	३१	०८	४७	२८	१२	५८	४७
(गः)	००	००	००	००	००	--	--	--	--	--	--	००	--	--	
(सू)	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
(जी)	५८	५८	५८	५८	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	५९	६०	००
	१३	२८	४१	५४	०५	०४	२४	३८	४०	४६	५५	५७	५९	००	००
(ताः)	००	००	००	००	००	००	५७	१०	१६	१८	०३	४८	२७	००	००
(वि)	४७	५१	५६	६१	६८	७१	८४	९०	११४	१३७	१७१	२२८	३४२	६१७	००
(प)	०८	५८	२७	४४	०३	४६	२३	४४	१०	०९	३६	१८	३८	२८	००
(गः)	--	--	--	--	--	--	--	५७ ४४	--	--	--	--	००	--	००

हिमगृपात्र विचारणीयं १९ उपलक्षणमेवेदं कामुकवनइतियउक्तं तत्र त्रिचपलाशक २० र
देशेविंघाचेवं ततोन्मत्र २० इतियंत्रमाचेराह्नीदयादिसंग्रहाध्याय: वृहन्निबंधाणदीत

निपूर्वैर्यैरेव तेषां परमार्थबीजं यस्मात्समस्तं किल गोलतत्त्वं विभाति हस्तामलकं यथा चैतत् १
किमत्र तस्मात् हृद्रूढनोदितेन विभावनीयं किल गोलमेकं देवज्ञाणां कृतार्थं हृदिस्थितानीति यंत्राणि कु
र्याच्च भिज्ञोस्मिनाति २ श्रीमद्भारद्वाजकुलवभूव श्रीभालचंद्रो निजकर्मनिष्ठः चतुर्थतनस्तनुपु
त्रो हिताय नाम्ना हरिश्चंद्र इतीह यो भूत् ३ मान्यो जनैः केरलि विद्यया यो भविष्यवक्तागमशास्त्र
निष्ठः वेदप्रणीताचरणो बुद्ध दत्तः सातात् हरिश्चन्द्रः हरिर्द्वितीयः ४ कल्याणदासेति वभूवना
म्नानदौ रसौ भयहृत्शास्त्रदत्तः द्विजद्विमानां गणानामस्य लोके संस्तूयते यापि जनैस्तदाख्या। ५
तत्कद्रुभुवेव वभूवमंत्र्याख्या नाम्ना जगद्रामइति द्वितीयः कृत्स्नायुस्तीर्थकृच्चिविदान्यो वेधूपका
रेति रतोय शास्त्री ६ चत्वारः संसप्तपुत्राकतिष्ठात्तेयपुष्टस्तेषांदीप शर्मेति नाम्ना यः शीलमाजा
नशात्रुर्वेदान्यो भक्तः श्रीमच्चंद्रः सूनोरनन्यः ७ चतुर्थस्तुत्वास्ततनयोस्य नाम्नायो नंदरामेण मणिने।
हचितः अंकाष्टि १८ २८ शाके खिलयंत्रसारं वकारगोविंदपदान्तवोधः ८ यडक्तयंत्ररत्नानां
मंजूषेयं मया कृता पूर्वचोराभियानक्कैः स्वहस्तकोष्टनिपीयतां ९ येः सम्यग्विज्ञातं गोले त्त।

पं॰त्र॰ पंचरेः स्थूलं भूकेंद्रगशेषादिविशेषांतं तान्नमानि विभूत् ९ इति श्रीमिश्रनंदरामविरचिते
२५ उपसंहाराः ध्यायः समाप्तायं ग्रंथः शुभमस्तु सर्वजगतां लेखकस्य शुभं भवतु

24

वेदसा११